

Hvordan påvise kryssubsidiering?

Case: Lehmkuhlhallen, Studentsamskipnaden i Bergen

Rita Sognnæs Hafnor og Hilde Sæther

Veileder: Professor Trond Bjørnenak

Masterutredning i profilen økonomisk styring

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Denne utredningen er gjennomført som et ledd i masterstudiet i økonomisk-administrative fag ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at høyskolen inntår for de metoder som er anvendt, de resultater som er fremkommet eller de konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

Denne oppgaven handler om hvilke problemer man kan støte på når man skal påvise kryssubsidiering. Vi har brukt et case fra Studentsamskipnaden i Bergen; Lehmkuhlhallen, for å illustrere at kostnadsestimering har betydning for konklusjonene man kan trekke. Samskipnaden i Bergen er blitt beskyldt av SATS og Elixia for å tilby trening til ikke-studenter for en lavere pris enn det de mener er mulig uten støtte fra det offentlige. Ved hjelp av den presenterte kryssubsidieringsteorien og estimeringsteorien prøver vi i analysen å påvise eventuell kryssubsidiering. Vi forsøker å finne de relevante kostnadene som de eksterne kundene skal dekke. Ut fra de ulike kalkylene, og det faktum at Lehmkuhlhallen ikke har noen dominerende stilling, konkluderer vi med at det ikke forekommer noen konkurranseskadelig kryssubsidiering i Lehmkuhlhallen.

Forord

Denne oppgaven er det avsluttende leddet i vår mastergrad ved Norges Handelshøyskole i Bergen, hvor vi har økonomisk styring som spesialiseringsretning. Som tema for utredningen har vi valgt å se på kryssubsidiering innen studentidretten, hvor vi har tatt for oss et enkelt treningsstudio drevet av Studentsamskipnaden i Bergen; Lehmkuhlhallen.

Å skrive en masteroppgave byr på mange utfordringer, og vi føler at vi har taklet de fleste relativt bra. Vi har brukt mye tid på å sette oss inn i emnet, og det har vært en lærerik periode. Etter flere år med mange fag og eksamenslesing har det vært godt å kunne fokusere på ett tema og lese for å få en oversikt.

Flere har vært med å bidra til denne oppgaven. Først om fremst må vi takke vår veileder, professor Trond Bjørnenak, for konstruktive tilbakemeldinger gjennom hele prosessen. Han har vært entusiastisk for oppgaven, og resultatet ville nok ha blitt veldig annerledes uten hans innspill. Bård Johansen, idrettssjef i Studentsamskipnaden i Bergen, fortjener også en takk. Han har vært behjelpelig med informasjon, og har vært svært tilgjengelig gjennom hele perioden. Vi føler også et behov for å takke hverandre for et meget godt samarbeid. Uten dette ville det ha vært vanskelig å gjennomføre oppgaven.

Bergen, juni 2006

Rita Sognæs Hafnor

Hilde Sæther

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	5
1.1	FORMÅL	5
1.2	OPPBYGGING AV OPPGAVEN.....	5
2	METODE	7
2.1	VALG AV UNDERSØKELSESDSIGN	7
2.1.1	<i>Intensive eller ekstensive undersøkelsesopplegg</i>	<i>7</i>
2.1.2	<i>Beskrivende, forklarende eller utforskende problemstilling</i>	<i>8</i>
2.2	INDUKTIV VERSUS DEDUKTIV DATAINNSAMLING	9
2.3	VALG AV DATAMATERIALE	10
2.3.1	<i>Primærdata versus sekundærdata.....</i>	<i>10</i>
2.3.2	<i>Offentlige og private kilder</i>	<i>11</i>
2.4	VALIDITET OG RELIABILITET	11
3	TEORI.....	14
3.1	KRYSSSUBSIDIERING.....	14
3.1.1	<i>Hva er krysssubsidiering?</i>	<i>14</i>
3.1.1.1	Faulhabers definisjon.....	15
3.1.2	<i>Motiver for krysssubsidiering.....</i>	<i>18</i>
3.1.2.1	Rovprismotivet.....	18
3.1.2.2	Profittbeskrankningsmotivet	19
3.1.2.3	“Ikke-pris” rovstrategi	20
3.1.2.4	Ineffektivitet	21
3.1.2.5	Mangel på kunnskap	21
3.1.3	<i>Krysssubsidiering i et samfunnsøkonomisk perspektiv.....</i>	<i>22</i>

3.1.3.1	Samfunnsøkonomisk ønskelig kryssubsidiering	22
3.1.3.2	Samfunnsøkonomisk uønsket kryssubsidiering	22
3.1.3.3	Effektivitetstap	23
3.1.3.4	Tiltak mot samfunnsøkonomisk uønsket kryssubsidiering	24
3.1.4	<i>Hvordan påvise kryssubsidiering?</i>	25
3.1.4.1	Dominerende stilling	26
3.1.4.2	Relevant marked	27
3.1.4.3	AKZO-testen	28
3.2	ESTIMERINGSTEORI	31
3.2.1	<i>Relevante kostnader</i>	32
3.2.2	<i>Bidragsmetoden</i>	33
3.2.2.1	Problemer ved bidragsmetoden	33
3.2.3	<i>Selvkostmetoden</i>	34
3.2.3.1	Problemer ved selvkostmetoden	35
3.2.4	<i>Aktivitetsbasert kalkulasjon</i>	36
3.2.4.1	Kostnadshierarkiet	37
3.2.4.2	Kostnader ubenyttet kapasitet	37
3.2.4.3	Antagelser i ABC	38
3.2.5	<i>Aggregeringsfeil og målefeil</i>	39
3.2.5.1	Gir ABC mer korrekte kostnader enn den tradisjonelle selvkostmodellen?	40
3.2.6	<i>Alternativkostnad</i>	40
3.2.6.1	Innkjøpsdelbarhet (Acquisition Granularity)	41
3.2.6.2	Lagringsdelbarhet (Expiration Granularity)	42
3.2.6.3	Konsumpsjonsdelbarhet (Consumption Granularity)	43
3.2.6.4	Bruk av delbarhetsrammeverket for å måle alternativkostnad	43

3.2.7	<i>Kapitalkostnader</i>	46
3.2.7.1	Kalkulatoriske renter.....	46
3.2.7.2	Avskrivninger	47
3.2.7.3	Ulike tilnærminger til kapitalkostnaden.....	48
3.2.8	<i>Hvilken metode er best for å påvise kryssubsidiering?</i>	50
4	KIPPERMOEN	53
5	LEHMKUHLHALLEN	57
5.1	STUDENTSAMSKIPNADEN I BERGEN	57
5.1.1	<i>Studentidretten</i>	57
5.2	BESKYLDNINGER OM KRYSSUBSIDIERING	58
5.2.1	<i>Hvilke subsidier får Lehmkuhlhallen fra SiB og det offentlige?</i>	59
5.2.2	<i>Retningslinjer for bruk av tildelte midler</i>	60
5.2.3	<i>Årsaker til lavere pris</i>	62
5.2.4	<i>Insentiver for kryssubsidiering i Lehmkuhlhallen</i>	63
5.3	PÅVISE KRYSSUBSIDIERING I LEHMKUHLHALLEN	64
5.3.1	<i>Pris i forhold til gjennomsnittlige total kostnader</i>	64
5.3.1.1	Alternativkostnader i kalkylen.....	67
5.3.2	<i>Pris i forhold til gjennomsnittlige variable kostnader</i>	72
5.3.2.1	Merkostnad for de eksterne.....	74
5.3.3	<i>Pris på bakgrunn av støtten</i>	75
5.4	SAMFUNNSØKONOMISKE EFFEKTIVITETSVIRKNINGER.....	76
5.5	TILTAK FOR Å FORHINDRE KRYSSUBSIDIERING.....	77
5.6	OPPSUMMERING	79
6	AVSLUTNING	81

6.1	MULIGE UTVIDELSER AV OPPGAVEN.....	81
	LITTERATURLISTE	83

Vedlegg 1: Brev fra Kunnskapsdepartementet

1 Innledning

Krysssubsidierting er et dagsaktuelt tema. Dette fikk vi understreket da vi begynte å undersøke litt rundt emnet. Hos Konkurransetilsynet jobbes det i skrivende stund på flere saker rundt dette temaet. Color Line har i det siste vært mye på nyhetene beskyldt for å krysssubsidiere i den hensikt å skvise ut Fjord Line, og SAS Braathens ender i skifteretten da de ikke aksepterer overtredelsesgebyret de fikk for konkurranseskadelig underprising på ruten mellom Oslo og Haugesund. Vi valgte å skrive om dette temaet etter at vi ble introdusert for det i en forelesning høsten 2005.

1.1 Formål

Formålet med denne oppgaven er ikke i hovedsak å finne ut om det eksplisitt foregår krysssubsidierting i Lehmkuhlhallen, men å diskutere hvilke problemstillinger som kan oppstå når man skal operasjonisere den teoretiske definisjonen av krysssubsidierting. Vi vil også vise at kostnadsestimerting er problematisk for påvisningen av krysssubsidierting.

Vi har valgt å skrive en oppgave med vekt på teori, hvor vi prøver å belyse problemstillingene i teorien gjennom et case. Mye av problemene vi har støtt på har gått på hvordan en kan estimere kostnadene, slik at kalkylene viser de relevante kostnadene. Kostnadsestimerting har vært en stor del av analysen, og utfordringen har vært å finne de rette kostnadene.

1.2 Oppbygging av oppgaven

Vi har som allerede nevnt valgt å ha et hovedfokus på teorien i denne oppgaven. Det har vært viktig for oss å forklare så inngående som mulig hva krysssubsidierting er og hvorfor

dette foregår, og samtidig relatere dette opp mot estimeringsteorien for å vise at kostnadsallokering har mye å si for påvisningen av eventuell kryssubsidiering.

Det første kapittelet er metodekapittelet. Her forklarer vi kort ulike forskningsmetoder og hvilke valg vi har tatt. Vi kommer også i slutten av kapittelet nærmere inn på validiteten til oppgaven.

Det andre kapittelet tar for seg teorien vi mener er relevant for oppgaven. Den første delen går på kryssubsidiering, hvor vi først forklarer hva det er ved hjelp av ulike definisjoner og senere går inn på hvorfor bedrifter driver med kryssubsidiering. Vi tar så for oss kryssubsidiering i et samfunnsøkonomisk perspektiv, og tilslutt i denne delen diskuterer vi ulike metoder for å påvise kryssubsidiering. Den andre delen i dette kapittelet omhandler estimeringsteorien. Hvordan man estimerer kostnadene er avgjørende for om man kan påvise eventuell kryssubsidiering, og dette er derfor en viktig del av oppgaven.

I det neste kapittelet går vi nærmere inn på en liknende sak om kryssubsidiering innen idretten, nemlig Kippermoen-saken fra Vefsn kommune. Denne saken omhandler et kommunalt treningsstudio som drives i konkurranse med en privat aktør. Vi vil senere i analysen bruke dette caset for å sammenlikne med Lehmkuhlhallen.

Deretter er det over på selve analysen. Her presenterer vi først Studentsamskipnaden i Bergen og Lehmkuhlhallen, for så å fortsette med beskyldningene om eventuell kryssubsidiering. Vi går så over på selve påvisningen av kryssubsidiering hvor vi bruker ulike kostnadstester og kalkyler for å vurdere om det forekommer kryssubsidiering. Til slutt diskuterer vi noen tiltak som kan forhindre kryssubsidiering.

2 Metode

I tilknytning til en utredning finnes det flere alternative forskningsmetoder. Valget av metode må gjøres ut fra oppgavens problemformulering. Valg av undersøkelsesopplegg vil ha stor betydning for undersøkelsens gyldighet (validitet) og undersøkelsens pålitelighet (reliabilitet). Dette kapitlet bygger i hovedsak på Jacobsen (2002).

2.1 Valg av undersøkelsesdesign

Undersøkelsesopplegg kan systematiseres etter to dimensjoner (Jacobsen, 2002):

1. Om studien går i bredden (ekstensiv) eller i dybden (intensiv).
2. Om studien er beskrivende eller forklarende (kausal).

2.1.1 Intensive eller ekstensive undersøkelsesopplegg

Forholdet mellom de to tilnærmingene kan beskrives som et valg mellom to sentrale dimensjoner: 1) hvor mange nyanser skal vi få med oss (hvor mange variable skal vi ta med i undersøkelsen), og 2) hvor bredt skal vi gå ut (hvor mange enheter skal vi undersøke)?

I prinsippet kan det være ideelt å gå både i bredden og i dybden, men dette vil være tidkrevende. Av ressursmessige hensyn må man som regel velge mellom en intensiv (mange variabler og få enheter) og en ekstensiv (få variabler og mange enheter) problemstilling.

Det intensive opplegget kjennetegnes ved at man går i dybden på noen få enheter. Fordelen med et intensivt design er at det får fram relevante data. Den interne validiteten vil ofte være stor. Det ekstensive opplegget kalles ofte for utvalgsundersøkelser fordi vi her har store utvalg av enheter. Dess mer ekstensiv undersøkelsene blir, jo mer generelle kan vi si at de

blir. For det første vil de være mer generelle ved at individuelle forskjeller og nyanser forsvinner. I tillegg blir de mer generelle i betydningen generaliserbare. Det vi finner blant mange enheter kan overføres med større sikkerhet til andre tilfeller.

I vår utredning om kryssubsidiering kunne vi valgt både en intensiv og en ekstensiv tilnærming. Vi har imidlertid valgt en intensiv tilnærming til vår problemstilling. Vi fokuserer på én enhet, nemlig Lehmkuhlhallen, for å si noe om fenomenet kryssubsidiering og kostnadsestimering. Det å velge en slik case-studie gir oss muligheten til å gå i dybden og få en så helhetlig forståelse som mulig. På den annen side vil konklusjonene våre bli mindre generaliserbare enn om vi hadde valgt en mer ekstensiv design hvor vi så på eventuell kryssubsidiering i flere enheter. Det å problematisere rundt hvordan en skal finne kriterier for å avdekke kryssubsidiering vil i stor grad si å diskutere seg frem til gode estimat på relevante kostnader. Selv om vi har en intensiv design, vil diskusjonen knyttet til kostnadsestimering i mange tilfeller være generaliserbar. For eksempel vil spørsmålet om hvordan en skal behandle samdriftsfordeler være en aktuell problemstilling for mange foretak. De kriteriene som legges til grunn i dette caset, er kriterier som også vil kunne brukes i andre tilfeller.

2.1.2 Beskrivende, forklarende eller utforskende problemstilling

I tilknytning til en slik utredning finnes det flere alternative forskningsmetoder. Basert på informasjonen som kreves kan en dele inn i tre kategorier undersøkelser: beskrivende, forklarende eller utforskende.

En beskrivende (deskriptiv) problemstilling har en formulering av typen ”hvordan ser tilstanden ut?” Beskrivelsen vil ofte være avgrenset i tid og dermed også avgrenset til å si noe om en tilstand på et gitt tidspunkt.

En forklarende (kausal) problemstilling vil kunne formuleres slik: ”Hvorfor ser en tilstand ut som den gjør?” Her er vi interessert i hva som er årsakene til at noe skjer. Forklarende studier skal ideelt sett avdekke sammenhenger mellom fenomener, sammenhenger vi ofte antar er kausale i sin natur.

Utforskende studier er opptatt av å oppdage underliggende forhold ved et problem, og ulike faktorer relatert til problemet. Undersøkellesdesignet er fleksibelt, og en baserer seg gjerne på sekundærdata, utvalg som er basert på hva som er lettest tilgjengelig og hva som er mest representativt, enkle eksperimenter eller case-studier (Tull og Hawkins, 1993).

Vår problemstilling er i hovedsak beskrivende og utforskende. Vi vil forsøke å avdekke om det forekommer kryssubsidiering eller ikke. Selv om vi har et deskriptivt fokus i vår utredning, har vi også et kausalt element ved at vi skal komme fram til kriterier for å avdekke kryssubsidiering. I tillegg kan utredningen sies å være utforskende. Det finnes få case på dette området, og vi støter på problemstillinger når vi skal gå fra den teoretiske definisjonen av kryssubsidiering til å operasjonalisere begrepet og påvise kryssubsidiering i praksis. Vi må selv lage definisjoner som sier oss noe om hvilke kostnader som er relevante, og dette er et utforskende og induktivt element. I tillegg møter vi problemstillinger som ikke er diskutert noe særlig i teoriene, og dette understreker det utforskende elementet i oppgaven.

2.2 Induktiv versus deduktiv datainnsamling

Ved en deduktiv framgangsmåte skaper man seg først noen forventninger om hvordan virkeligheten ser ut, for deretter å gå ut for å samle empiri for å se om forventningene stemmer overens med virkeligheten. Forventningene dannes her på bakgrunn av tidligere empiriske funn og tidligere teorier.

Alternativet er en induktiv tilnærming. Mens man ved en deduktiv framgangsmåte går ”fra teori til empiri”, vil man ved en induktiv framgangsmåte gå ”fra empiri til teori”. Her går man ut i virkeligheten med noe tilnærmet et helt åpent sinn og samler inn all relevant informasjon for deretter å systematisere informasjonen som er samlet inn. Ut fra en slik åpen tilnærming dannes så teoriene. Idealet for tilhengere av en induktiv metode kan i korthet sies å være at det er virkeligheten som skal danne utgangspunkt for teorien.

Vår utredning kan sies å ha både et induktivt og et deduktivt element. I utredningen ser vi på en spesifikk virksomhet for å diskutere teorien om kryssubsidiering og hvilke problemer som må tas stilling til når kryssubsidiering skal påvises. Teorien gir ikke alltid et godt svar på hvordan vi skal håndtere ulike problemer, for eksempel hvordan vi bør håndtere samdriftsfordeler i kostnadstestene. Vi blir selv nødt til å definere hvilke kriterier som skal legges til grunn for å kunne påstå at kryssubsidiering forekommer eller ikke. Dette er det induktive elementet. Oppgaven kan også til en viss grad sies å være deduktiv. Vi tar utgangspunkt i teori om emnet kryssubsidiering og tidligere empiri (Kippermoen-saken) for med bakgrunn i dette å utforske vår problemstilling nærmere.

2.3 Valg av datamateriale

2.3.1 Primærdata versus sekundærdata

Primærdata er data innsamlet av forskeren selv, og det innebærer at forskeren går direkte til den primære kilden for informasjon. Sekundærdata er data innsamlet av andre.

I vår utredning har vi primærdata ved at vi har hatt flere samtaler med idrettssjefen i Studentsamskipnaden i Bergen, Bård Johansen, men vi baserer oss i hovedsak på sekundærdata. Hovedproblemet er at slike data kan være samlet inn og brukt til et annet formål enn det vi har. Dermed kan det oppstå et misforhold mellom den informasjonen vi kan benytte, og det vi ønsker å benytte den til. Regnskapet til Lehmkuhlhallen er ikke

utarbeidet med det formål å påvise eventuell kryssubsidiering, og det er ikke nødvendigvis slik at regnskapet gir et godt estimat på de kostnadene som er relevante for vårt formål.

Ved bruk av sekundærdata må man også stille seg spørsmål ved påliteligheten til kildene. Når man bruker primærdata har man en viss kontroll over de forholdene som kan påvirke påliteligheten til dataene. Man vet i alle fall hva som er gjort, og kan reflektere over hvordan dette påvirker påliteligheten. Ved bruk av sekundærdata har man ikke denne kontrollen.

2.3.2 Offentlige og private kilder

En offentlig kilde er ment å publiseres til et større publikum, mens en privat kilde ikke er ment for publikasjon.

Vi har stort sett benyttet offentlige kilder, som tidligere utgitte artikler, bøker, utredninger samt avismateriale. Den eneste private kilden vi har benyttet oss av er regnskapet til Lehmkuhlhallen, som ikke er offentlig tilgjengelig. Bruk av denne private kilden gir oss informasjon som er svært nyttig for å komme med en mest mulig korrekt vurdering av om kryssubsidiering forekommer.

2.4 Validitet og reliabilitet

Undersøkelser skal alltid forsøke å minimere problemer knyttet til gyldighet (validitet) og pålitelighet (reliabilitet). Nedenfor vil vi diskutere begrepene validitet og reliabilitet nærmere.

Begrepet validitet kan gjengis med gyldighet eller relevans. Man kan definere validitet som hvorvidt målingen er en nøyaktig beskrivelse av hva man forsøker å måle. Det er vanlig å skille mellom intern (indre) og ekstern (ytre) validitet. Den interne validiteten omhandler hvorvidt de effektene som måles i analysen predikeres av den underliggende teori/modell. Intern validitet går også ut på om vi har beskrevet et fenomen på en riktig måte. God ekstern validitet innebærer at resultatene fra undersøkelsen kan generaliseres.

Reliabilitet handler om hvor pålitelige målingene er. Høy reliabilitet innebærer at uavhengige målinger skal gi tilnærmet identiske resultater. En tilfredsstillende reliabilitet er nødvendig for at data skal kunne brukes for å teste en hypotese som er stilt opp (Halvorsen, 2003). En høy reliabilitet er en forutsetning for høy validitet.

Vi har i hovedsak basert oss på sekundærdata. Disse er samlet inn for et annet formål enn vårt, noe som kan redusere validiteten. Vi bruker kun ett case i denne utredningen, og dette kan være med på å styrke den interne validiteten, da vi ved hjelp av Lehmkuhl-caset går i dybden på fenomenet kryssubsidiering. Den eksterne validiteten vil kunne bli begrenset, da vi nettopp kun bruker ett case. Generaliserbarheten ville vært bedre om vi hadde tatt for oss flere case for å belyse emnet. En kan også spørre seg om SiB er et representativt foretak. Vil for eksempel de kriteriene vi legger til grunn for å avdekke kryssubsidiering i en slik halvoffentlig virksomhet kunne overføres til andre typer virksomheter? Eksempelvis er det slik at for å vurdere kryssubsidiering i et privat foretak vil en ikke ha fokuset på offentlig støtte og konkurranse på like vilkår. Her vil problemet typisk være at aktøren som kryssubsidierer misbruker sin dominerende stilling i markedet. Ulike årsaker og incentiver til kryssubsidiering vil også fordre at ulike kriterier legges til grunn i vurderingen av om kryssubsidiering finner sted. Slike forskjeller er med på å redusere utredningens eksterne validitet.

Den interne validiteten vil bli redusert på grunn av aggregeringen i regnskapet. Studentidretten har ikke separat balanse for de ulike idrettsanleggene, og vi ønsker også å se på idrettshallen og treningsstudio hver for seg. Vår kostnadsfordeling mellom de ulike

enhetene vil naturlig nok ikke nøyaktig gjenspeile hvilke kostnader de ulike enhetene faktisk forårsaker.

Den interne validiteten ville også vært bedre om vi hadde hatt tilgang til regnskapet til private treningssentre, for å kunne vurdere om Lehmkuhlhallen sitt regnskap faktisk gir et godt bilde av de relevante kostnadene. Da kunne vi ha sammenliknet for å sjekke om kostnadene ligger på omtrent samme nivå. Noen sammenligning har ikke vært mulig for oss, da vi dessverre ikke har fått tilgang til andres regnskaper.

Det kan også diskuteres i hvilken grad resultatene kan generaliseres på tvers av tid. Vi har kun sett på ett enkelt år. Validiteten ville ha økt dersom vi tok for oss flere år.

3 Teori

Vi har valgt å strukturere kapittelet på denne måten; i den første delen presenterer vi kryssubsidieringsteorien. Vi starter med å se på hva kryssubsidiering er, for så å gå videre inn på ulike motiver for å drive kryssubsidiering og hvordan det kan påvises. For å kunne påvise kryssubsidiering må man estimere de relevante kostnadene, og dette leder oss dermed naturlig over på neste del av teorien som går på kostnadsestimering.

3.1 Kryssubsidiering

3.1.1 Hva er kryssubsidiering?

Det finnes flere ulike definisjoner av begrepet kryssubsidiering, men disse er ikke entydige. Alle definisjonene går ut på at kryssubsidiering er finansiering av en del av en virksomhet med en annen. En forutsetning er at minst ett produkt er lønnsomt, og minst ett er ulønnsomt. For at et produkt skal være subsidiert, må prisen på det aktuelle produktet være lavere enn produktets relevante kostnader. Men hva er relevante kostnader? Her finnes det store tolkningsmuligheter.

De fleste definisjonene baserer seg på kryssubsidiering mellom produkter, mens andre legger mer vekt på at det også kan foregå mellom forskjellige markeder. EUs artikkel 86 har en slik definisjon:

”Med kryssubsidiering menes at et foretak helt eller delvis overfører kostnadene ved sin virksomhet i forbindelse med et produkt eller et geografisk marked til virksomheten det utøver med hensyn til et annet produkt eller et annet geografisk marked” (Johansen, 2000:3).

Slik vi velger å tolke begrepet krysssubsidiering inkluderer vi også det å motta subsidier som er med på å gjøre den ulønnsomme driften lønnsom. Med dette mener vi at pengene kommer fra en annen kilde enn et lønnsomt produkt. Dette kan for eksempel være støtte fra det offentlige eller midler en får fra salg av en bygning eller liknende.

3.1.1.1 Faulhabers definisjon

Faulhaber (1975) var den første som hadde en formell behandling av krysssubsidiering. Han definerer krysssubsidiering indirekte som fravær av subsidiefrie priser. Subsidiefrie priser går i korthet ut på at inntektene fra ethvert produkt/geografisk marked eller utvalg av produkter/geografiske markeder ikke er større enn sine autonomkostnader eller mindre enn sine merkostnader:

$$\text{autonomkostnad} \geq \text{inntekt} \geq \text{merkostnad}$$

Autonomkostnaden for et produkt kan defineres som kostnaden ved å produsere kun dette produktet ("stand alone cost" i amerikansk litteratur). Merkostnaden til et produkt kan defineres som den kostnadsøkningen en bedrift vil pådra seg ved å produsere dette produktet uten å foreta endringer i den øvrige produksjonsplanen. Et produkt som har inntekter lavere enn sine merkostnader er en subsidiemottaker (merkostnadstesten), mens et produkt som har inntekter som overstiger sine autonomkostnader er en subsidiekilde (autonomkostnadstesten) (Husum, 1995).

Faulhabers (1975) definisjon er av de enkle da den kun tar hensyn til kostnadsstrukturen. Flere andre definisjoner inkluderer i tillegg etterspørselsforhold, noe som kompliserer bruken i praksis. Det er imidlertid andre faktorer som er med på å komplisere også Faulhabers sin definisjon.

Hvis profitten er lik null vil autonom- og merkostnadstestene være ekvivalente. Faulhaber benytter denne antagelsen for å forenkle analysen i sin artikkel fra 1975. Dette kan belyses gjennom et eksempel. En bedrift produserer to varer, hvor den ene varen har inntekt større enn autonomkostnaden. Dette vil dermed gi en profitt større enn null. For at profitten totalt sett ikke skal være større enn null, må de "tape" dette overskuddet et annet sted. Man må dermed overføre denne profitten til den andre varen for å dekke et tilsvarende stort underskudd. Inntekten fra den ene varen kan ikke være større enn autonomkostnaden for varen om profitten totalt sett skal være lik null i tillegg til at vi ikke tillater kryssubsidiering. Den andre varen må dermed ha inntekter som minst dekker sine merkostnader, siden den ikke kan være avhengig av subsidier fra andre.

Hvis det derimot tillates positiv profitt trenger ikke fortjeneste fra et produkt bli overført til et annet. Selv om et produkt da har inntekter større enn sine autonomkostnader, er det ikke nødvendigvis slik at et annet har inntekter lavere enn sine merkostnader. Tilsvarende kan vi ikke umiddelbart påvise kryssubsidiering selv om inntektene fra et produkt ikke dekker merkostnadene. Hvis denne bedriften har to produkter og det andre produktet ikke dekker sine autonomkostnader, vil bedriften samlet sett gå med underskudd. Dette vil si at hvis profitten er forskjellig fra null, må begge testene gjennomføres for å påvise kryssubsidiering.

"Hvis en bedrift har flere varer er det ikke nok å teste om hver enkelt vare har inntekt større enn merkostnad, vi må i tillegg kreve at alle grupper av varer har inntekt større enn tilhørende merkostnad" (Johansen, 2000;17). Alle undergrupper hvor varen inngår må dekke sine samlede merkostnader. Med det menes de individuelle merkostnadene samt felleskostnadene innen undergruppen. Det viktigste her er at merkostnadstesten skal avsløre mottakeren av subsidien.

Alternativkostnader kompliserer beregningen av subsidiefrie priser. Rent prinsipielt bør alternativkostnader inkluderes i beregningen av merkostnader. Hvis det eksisterer et marked for en innsatsfaktor, vil som regel alternativkostnaden være reflektert i markedsprisen fordi denne gjenspeiler hva andre aktører er villig til å betale for innsatsfaktoren. Dersom det ikke

foreligger noe marked, kan det være vanskelig å beregne alternativkostnaden (Faulhaber, 1975).

Faulhaber (1975) tar for seg avhengig etterspørsel mot slutten av artikkelen. Dersom etterspørselen etter to produkter er avhengig av hverandre, så er produktene enten komplementer eller substitutter. Er produktene komplementer vil det si at økt salg av én vare fører til økt salg av en annen vare. Dersom produktene er substitutter fører det til at økt salg av en vare reduserer salget av en annen vare.

Innfører bedriften et nytt produkt som er avhengig av etterspørselen til de nåværende produktene, vil endringen i totalinntekten være inntekten for det nye produktet og i tillegg inntektsendringen for de allerede eksisterende produktene. Netto merinntekt ved å innføre et nytt produkt kalles denne endringen i totalinntekten. Netto merkostnader blir dermed merkostnaden for å innføre varen, samt eventuelle kostnadsendringer for allerede eksisterende varer. Kostnadsendringer kan oppstå fordi produksjonen må endres som følge av endring i etterspørsel. Kravet blir dermed at netto merinntekt må være større enn netto merkostnad (Faulhaber, 1975).

Hvis bedriften legger til et nytt produkt, kan også betalingsviljen for de eksisterende produktene endres. Disse virkningene kan tas hensyn til ved hjelp av byrdetesten. En pris p_i for et produkt utgjør en byrde for forbrukerne av andre varer som produseres av samme foretak, dersom merkostnaden for produktet til den prisen er høyere enn nettobidraget produktet gir til inntektene når en tar hensyn til kryssvirkningene på inntektene for andre varer (Husum, 1995).

I følge Faulhaber (1975) vil fordeling av felleskostnader ikke by på noe problemer så lenge man holder seg til den strenge definisjonen av subsidiefrie priser.

3.1.2 Motiver for kryssubsidiering

Hva er grunnen til at en bedrift velger å overføre overskudd fra et produkt for å dekke underskuddet til et annet produkt?

3.1.2.1 Rovprismotivet

Rovprismotivet går ut på at man ønsker å presse ut sine konkurrenter ved å sette en pris lavere enn merkostnaden for senere å sette opp prisen. Som Husum (1995;28) sier: ”rovprismotivet går ut på at foretaket ved å sette priser under merkostnad (rovpriser) kan presse ut konkurrenter og monopolisere et konkurranseutsatt marked, for så å tjene monopolrenter i framtiden som mer enn kompenserer for tapet man pådrar seg i inneværende periode. Kryssubsidiering kommer inn i bildet ved at andre aktiviteter i foretaket sørger for å finansiere det løpende underskuddet”.

Bolton et al. (2000, gjengitt i Steen og Sørgard 2004;7) har følgende definisjon på rovprising: ”Predatory pricing is a price reduction that is profitable only because of the added market power the predator gains from eliminating, disciplining, or otherwise inhibiting the competitive conduct of a rival or potential rival”

Tidligere anså man ikke slik rovprising som skadelig (McGee, 1980), da tapet inntreffer på kort sikt, mens gevinsten kommer på lang sikt. Hovedargumentet var dermed at inntjeningen var usikker. Noe av usikkerheten går ut på at konkurrenten kan få tak i hjelp til å slå tilbake, og i tillegg har ikke bedriften noen garanti mot at nykommere etablerer seg selv om man har klart å presse ut andre konkurrenter. Usikkerhet kan dermed redusere forsøket på å gjennomføre rovstrategier, da rovstrategier kan være mer kostbart for utøveren enn offeret.

McGee (1980) argumenterer også mot rovprising ved at bedriftene vil tjene mer på en slags form for samarbeid, og da blir ikke trusselen troverdig. Samarbeid er ofte den beste

løsningen for rovbedriften, da rovbedriften ofte er den største aktøren, og sannsynligvis vil tape mest på å holde lav pris.

Easterbrook (1981, gjengitt i Fjell et al., 2000) nevner også at rykte i ett marked kan avskrekke deltagere i andre markeder. Dette gjelder særlig ved deltakelse i flere markeder, da det blir vanskeligere for nykommeren å avsløre den etablertes virkelige kostnader. Det irrasjonelle i rovstrategier blir dermed mindre klart, og det vil dermed holde at bedriften har opparbeidet et rykte om å drive rovstrategier. Noen etablerte bedrifter kan også ønske å bygge opp et rykte som rovbedrift for å kjempe mot potensielle nykommere.

En nykommer er antakeligvis klar over at det tar tid å komme inn på et nytt marked, og de har sikkert kalkulert med tap i den første perioden. En nykommer vil dermed ikke gi opp med en gang den møter motstand fra sine konkurrenter. Den er klar over faren for rovatferd, og vil kjempe for å få fotfeste i markedet. Bedriften vil ikke omgjøre sin beslutning om å være aktør i markedet, før den er overbevist om at den ikke kan oppnå lønnsom drift (Steen og Sjørgard, 2004)

3.1.2.2 Profittbeskrankningsmotivet

Her har bedriften et regulert gode og et ikke regulert gode. Reguleringen skjer i henhold til prisen, og man vil da kunne ha incentiver til å skyve flere kostnader over på det regulerte produktet fra det uregulerte. Disse kostnadene kompenseres med at myndighetene setter opp prisen på det regulerte godet. Man er her avhengig av at myndigheten ikke har full kontroll over alle kostnadene. I tillegg er både rovprismotivet og profittbeskrankningsmotivet avhengig av at det finnes en viss grad av markedssvikt (Husum, 1995).

De økte markedsandelene som bedrifter som driver ut sine konkurrenter får, kan gi dem større skalafordeler. Det vil da bli enda større etableringshindringer for potensielle nykommere (Johansen, 2000).

3.1.2.3 "Ikke-pris" rovstrategi

Forskjellen fra rovstrategier hvor man benytter pris som virkemiddel, er at man her har til hensikt å skade konkurrenten gjennom å øke hans kostnader, i stedet for å redusere konkurrentens inntekter (Fjell et al., 2000).

Det er to måter rovbedriften kan dra fordel av å øke konkurrentens kostnader:

- Gjennom en høyere pris
- Gjennom en større markedsandel

Dersom konkurrenten får økte kostnader, vil han mest sannsynlig måtte øke prisen. Rovbedriften kan dermed også øke prisen og da høyne sin fortjeneste. Dersom prisene blir holdt konstante kan rovbedriften øke sine markedsandeler, hvis konkurrenten må redusere sin produksjon på grunn av høyere marginalkostnader (Fjell et al., 2000).

En bedrift som anklager en annen bedrift for rovprising, kan selv ha en "ikke-pris" rovstrategi. Bedriften beskylder rivalen for å drive med konkurransehennende virksomhet, og de blir da pålagt av myndigheten å øke prisen. Her forutsetter anklageren at motparten ikke kan motbevise påstanden, ellers vil ikke myndigheten pålegge konkurrenten å øke prisen (Fjell et al., 2000).

En "ikke-pris" rovstrategi forutsetter ikke at rovbedriften må ha kortsiktige tap som blir dekket av langsiktig inntjening. Det er heller ikke noe krav om at bedriften opererer på flere markeder eller har flere produkter. Denne strategien er heller ikke forbeholdt store bedrifter, da små foretak kan få hjelp av eksterne, eksempelvis myndighetene eller lisenser, og dermed påfører en mektigere og større bedrift økte kostnader (Fjell et al., 2000).

Det finnes mye ønskelig aktivitet mellom bedrifter som øker kostnadene, og dette er hovedproblemet når man skal avsløre ”ikke-pris” rovstrategi. Man risikerer å hemme ønsket konkurranse hvis man lager regler mot ”ikke-pris” strategier.

3.1.2.4 Ineffektivitet

Ineffektivitet kan være en annen grunn til å drive med kryssubsidiering. Bedriften vil fortsette med å være stor, og driver derfor med kryssubsidiering for å unngå en omstilling. Bedriften har et ønske om å opprettholde høy aktivitet, og tillater dermed slakk for å unngå omstilling. Posten har tidligere blitt beskyldt for kryssubsidiering, og noe av grunnen kan være at de ønsket å opprettholde bedriftsøkonomisk ulønnsom virksomheter og derfor kryssubsidierte.

Ifølge Sappington og Sidak (1999, gjengitt i Fjell et al., 2000) vil det offentlige ha større incentiver til å drive konkurranseskadelig virksomhet som kryssubsidiering enn det private. Dette kommer av at en i det offentlige ofte har flere mål enn profittmaksimering, noe som ofte er det sentrale målet til de private aktørene. En av grunnene til at det offentlige har flere mål enn å maksimere profitten, ifølge forfatterne, skyldes pålegg fra myndighetene om spesielle mål, eller at de offentlige aktørene ikke får ta ut renprofitt. Ledere i offentlige foretak har i tillegg ofte større frihet til å forfølge egne mål, da de ikke trenger å frykte oppkjøp ved ineffektiv drift.

3.1.2.5 Mangel på kunnskap

Mangel på kunnskap om emnet kan også være en grunn til at det krysssubsidiertes. Bedriften sitter med for lite kunnskap rundt emnet, og de er ikke klar over at måten de fordeler kostnadene på fører til at de driver med kryssubsidiering. Mangel på kunnskap er ofte det som er grunnen i praksis (Bjørnenak, 2005b). Bruk av bestemte kalkyler kan være med på å

gjøre at bedriften driver med kryssubsidiering uten selv å være klar over det. Dette kommer av hvilken fordelingsnøkkel de bruker for å fordele kostnadene. Høy-volumprodukter vil vanligvis subsidiere lav-volumprodukter i slike tilfeller.

3.1.3 Kryssubsidiering i et samfunnsøkonomisk perspektiv

3.1.3.1 Samfunnsøkonomisk ønskelig kryssubsidiering

Kryssubsidiering kan være ønskelig i situasjoner hvor dette reduserer effektivitetstapet. Kryssubsidiering kan i tillegg bli sett på som en form for finansiering. I forbindelse med produksjon av fellesprodukter kan kryssubsidiering noen ganger være en bedre finansieringsmetode enn generell beskatning. ”Generell beskatning fører til vridningskostnader ved at beskatning påvirker relative priser i økonomien og dermed også privat ressursbruk. Dette fører til samfunnsmessige kostnader ved at privat ressursbruk kan bli styrt av skattemessige forhold istedenfor av samfunnsmessig lønnsomhet.” (Fjell et al., 2000;72). Det er ikke gitt fra et samfunnsøkonomisk perspektiv hvilken av disse ”metodene” som er den beste finansieringsformen for fellesgoder.

3.1.3.2 Samfunnsøkonomisk uønsket kryssubsidiering

”Kryssubsidiering er uønsket fra et samfunnsøkonomisk perspektiv dersom den medfører redusert velferd i forhold til når kryssubsidiering ikke forekommer” (Fjell et al., 2000;61.)

Effektiv ressursbruk vil si at alle kostnader og gevinster ved konsum av et produkt er reflektert i pris og marginalkostnad, og dermed at prisen er lik marginalkostnaden. Videre vil dette si at samfunnsmessig nytteverdi av produktet er lik den samfunnsøkonomiske kostnaden på marginen. Slik allokering oppnås kun ved fullkommen konkurranse (Fjell et al., 2000).

3.1.3.3 Effektivitetstap

I følge Husum (1995) mener økonomer at kryssubsidiering påfører samfunnet et effektivitetstap, og dermed er skadelig. Vi får et dødvektstap i markedet som er kilden, da prisene her blir for høye. I markedet som mottar subsidien kan det bli overproduksjon, da det vil oppstå et avvik mellom priser og kostnader.

I teorien skilles det mellom effektivitetsvirkninger av kryssubsidiering i kildemarkedet og målmarkedet. Med kildemarkedet menes det markedet hvor bedriften oppnår overskudd som kan føres over til andre produkter. Målmarkedet er det markedet hvor subsidien benyttes. I vår oppgave fokuserer vi ikke på kilden til subsidien, og det er derfor effektivitetstapet i målmarkedet som er relevant for oss og det er det vi velger å skrive kort om her.

I tillegg kan man skille mellom konkurranseskadelig og ikke-konkurranseskadelig kryssubsidiering. Ikke-konkurranseskadelig kryssubsidiering vil ikke påvirke konkurransesituasjonen i målmarkedet. Pris og kvantum for det subsidierte produktet vil i praksis dermed bli uendret. Målproduktet vil framstå som mer kostnadseffektivt og lønnsomt enn det egentlig er, da kryssubsidien reduserer de regnskapsmessige kostnadene. Ikke-konkurranseskadelig kryssubsidiering kan gi en regulert bedrift anledning til ineffektiv drift i et konkurranseutsatt marked, noe som ville være samfunnsøkonomisk uønsket (Fjell et al, 2000).

Kryssubsidiering er konkurranseskadelig dersom prisen i målmarkedet er lavere enn merkostnaden til målproduktet. En slik form for kryssubsidiering er per definisjon uønsket, da den hemmer konkurransen. Dette er typisk profittmotivert, men det trenger nødvendigvis ikke å være slik. Det kan også være slik at en offentlig bedrift prioriterer økt skala på virksomheten istedenfor lønnsomhet, og dermed kontinuerlig kryssubsidierer konkurranseutsatt virksomhet (Sappington og Sidak, 1999, gjengitt i Fjell et al., 2000).

3.1.3.4 Tiltak mot samfunnsøkonomisk uønsket kryssubsidiering

Det beste tiltaket mot uønsket kryssubsidiering er å utsette eller true avdelingen som har markedsrett med konkurranse. Ved konkurranse kan ikke bedriften med markedsrett lenger ta så høy pris, og subsidiekilden vil dermed bli mindre. Ved perfekt konkurranse vil man ikke kunne ta pris høyere enn autonomkostnader, og kryssubsidieringen vil dermed bli eliminert (Fjell et al., 2000).

Noen tiltak myndighetene kan ta i bruk overfor bedrifter som driver uønsket kryssubsidiering:

- De kan ta fra offentlige bedrifter retten til å opptre i konkurranseutsatte markeder. I tillegg til at dette vil forhindre kryssubsidiering, vil det også redusere samdriftsfordeler mellom regulerte og konkurranseutsatte tjenester.
- Man kan pålegge bedrifter et juridisk skille mellom kilde- og målprodukt. Ved å skille ut den subsidierte virksomheten i et separat selskap, vil man også her tape i form av ikke utnyttede samdriftsfordeler. Men det vil fortsatt være mulighet til å overføre kostnader gjennom manipulasjon av priser innen selskapet. Dette vil bli eliminert ved et eierskille.
- Man kan også pålegge bedriften et regnskapsmessig skille mellom de to produktene. Dette vil ivareta samdriftsfordeler mellom produktene, og felleskostnader vil bli fordelt etter regler fra myndighetene.
- Bruke en indeks som bedriften ikke bestemmer ved maksimalprisregulering for regulerte tjenester. Dette vil eliminere motiver for kostnadsoverføring fra konkurranseutsatte til regulerte tjenester. Dette tiltaket har derimot ingen innvirkning på motivet for å drive rovsstrategisk kryssubsidiering (Fjell et al., 2000).

Man må i tillegg se på forhold i bedriftens marked. Markedsforholdene kan være med på å si noe om en lav pris kan være skadelig for konkurransen. Markedsforholdene kan også si noe om kryssubsidiering er et sannsynlig utfall.

Hvilke muligheter offeret har til å reagere på prisen kan også være et viktig element å vurdere. Forhold man her ser på er om det finnes noen form for asymmetri som gjør anklageren bedre rustet til å gjennomføre en priskrig. Er det informasjonsasymmetri som gjør at den anklagede kan påvirke offerets atferd, eller er det noe som tilsier at den anklagede ønsker å bruke pris mer aggressivt? I tillegg må man finne ut om det eksisterer noen forskjeller i bedriftenes strategiske orientering som modererer betydningen av lønnsomhet (Fjell et al., 2000).

3.1.4 Hvordan påvise krysssubsidiering?

Dersom markedet tilsier at konkurransehemmende krysssubsidiering er sannsynlig, bruker man autonom- og merkostnadstesten for å teste om det foregår krysssubsidiering.

Konkurranselovens formål er å fremme konkurranse for derigjennom å bidra til effektiv bruk av samfunnets ressurser (§ 1). Konkurranselovens § 11 fastsetter at et eller flere foretaks utilbørlige bruk av dominerende stilling er forbudt. For å vurdere om det foregår konkurransehemmende krysssubsidiering må man først se om selskapet har en dominerende stilling i markedet og avgrense det relevante markedet. Når dette er på plass, kan man foreta en kostnadstest.

Rovatferd er utilbørlig bruk av dominerende stilling, og forbudt i følge konkurranselovgivningen. Krysssubsidiering kan gjøre det mulig for et foretak å drive rovprising. EUs konkurranserett, som konkurranseloven bygger på, har lagt til grunn at rovprising først oppstår når den dominerende bedriften selger sine tjenester til priser som ikke dekker de variable kostnadene, jamfør AKZO-testen (se avsnitt 3.1.4.3). Alternativt, at de selger tjenestene til priser som ikke dekker de totale kostnadene, både faste og variable, dersom det kan bevises at det foreligger en intensjon om å drive konkurrentene ut av markedet. Utgangspunktet for rovprissaker er at vi har en aktør som innehar en dominerende stilling i markedet.

3.1.4.1 Dominerende stilling

Hva skal til for å kunne hevde at et foretak er dominerende? Dette avhenger mye av hvilken bransje bedriften befinner seg i. En høy markedsandel kan indikere at et foretak er dominerende. I følge Konkurransetilsynet vil det at et foretak har en markedsandel på over 50 prosent ofte innebære at foretaket må anses å ha en dominerende stilling. En markedsandel på over 40 prosent kan også være et tegn på at foretaket har en dominerende stilling, særlig hvis markedsandelen har vært den samme over lengre tid. I følge konkurransereglene i EØS foreligger det en dominerende stilling når ”et foretak eller en gruppe foretak i betydelig grad kan opptre uavhengig av sine konkurrenter og kunder, og, i siste instans, av forbrukerne.” En slik stilling oppstår vanligvis når et foretak eller en gruppe foretak står for en stor andel av tilbudet i et bestemt marked, forutsatt at også andre faktorer som analyseres i vurderingen (blant annet etableringshindringer og kundens reaksjonsmuligheter) peker i samme retning (EØS-tillegget til De Europeiske Fellesskaps Tidende, 1998).

I tillegg til at man må vurdere markedsandelene, kan man også se på etableringshindringer i markedet. Det kan være vanskelig for nye aktører å få innpass i et marked hvor det finnes en stor og veletablert bedrift. I Konkurransetilsynets sak mot SAS angående ulovlig underprising på ruten mellom Oslo og Haugesund, trekker Konkurransetilsynet fram etableringshindringer som et relevant moment for å påvise dominerende stilling. SAS har også et konkurransefortrinn i form av blant annet en sterk merkevare og et godt utbygd distribusjonsapparat i det norske innenriksmarkedet.

Historien har vist at det er vanskelig å konkurrere med SAS på det norske innenriksmarkedet. Braathens ble kjøpt opp av SAS fordi selskapet gikk med underskudd og fikk store finansielle problemer. Color Air gikk konkurs etter bare 14 måneder, og Coast Air så seg nødt til å trekke seg fra ruten mellom Haugesund og Oslo. Stadig flere slike tilfeller kan føre til en sterkere aversjon mot å etablere seg i det norske innenriksmarkedet. Dette

viser at de markedsmessige forholdene kan være med på å hjelpe den store aktøren til å opprettholde sin dominerende stilling.

3.1.4.2 Relevant marked

Det må klargjøres hva som er det relevante markedet for å avgjøre om et foretak har en dominerende stilling. Avgrensning av det relevante markedet både når det gjelder produktmarkedet og det geografiske markedet kan ofte være avgjørende i vurderingen av en sak som kan være i strid med konkurranselovgivningen. EFTAs overvåkningsorgan har følgende definisjon på et relevant produktmarked: ”Et relevant produktmarked omfatter alle varer og/eller tjenester som etter forbrukerens oppfatning er innbyrdes ombyttelige eller substituerbare ut fra egenskaper, pris og bruksområde”. For relevant geografisk marked gis følgende definisjon: ”Et relevant geografisk marked omfatter et område der de berørte foretak tilbyr varer eller tjenester der konkurransevilkårene er tilstrekkelig ensartet, og som kan holdes atskilt fra tilgrensende områder særlig fordi konkurransevilkårene der er merkbart forskjellige”. Videre heter det at ved vurdering av et gitt konkurransemessig spørsmål er det relevante marked en kombinasjon av produktmarkedet og det geografiske markedet (EØS-tillegget til De Europeiske Fellesskaps Tidende, 1998).

Vurdering av det relevante markedet vil også avhenge av bransjen foretaket opererer i. Også har kan vi trekke frem Konkurransetilsynets sak mot SAS som et eksempel. For å vurdere de konkurransemessige virkningene av SAS sin atferd, må det relevante markedet defineres, både produktmarkedet og det geografiske markedet. For å avgrense det relevante produktmarkedet kan en ta utgangspunkt i substituerbarhet mellom ulike transportmidler, ulike passasjergrupper og ulike typer flyselskaper.

På den aktuelle strekningen finnes det ingen andre transportmidler som kan sies å være et godt substitutt til fly, da ingen andre transportmidler er sammenlignbare når det gjelder reisetid, komfort og pris. Det kan diskuteres om forretningsreisende og fritidsreisende tilhører to ulike markeder, men Konkurransetilsynet har også i tidligere saker konkludert

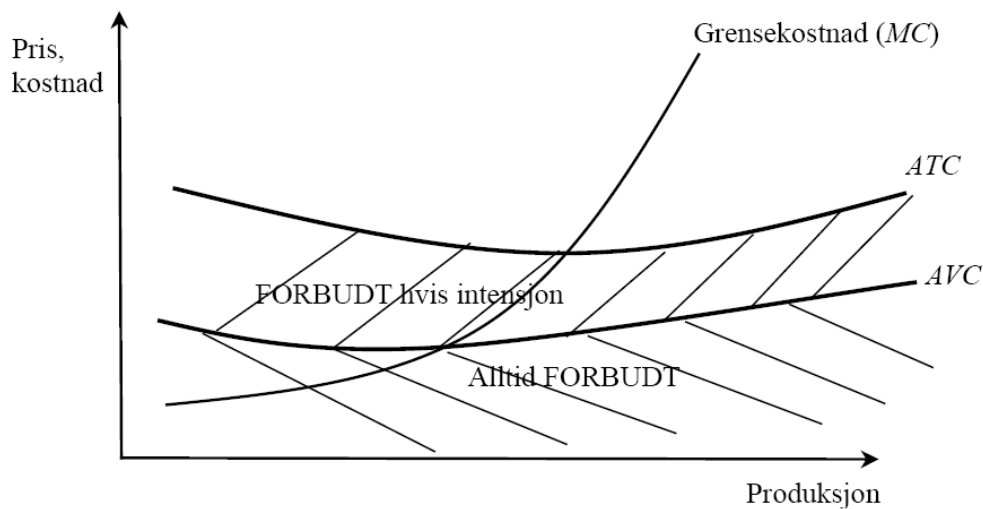
med at forretningsreisende og fritidsreisende tilhører samme relevante marked, men at de kan betraktes som to forskjellige kundegrupper innenfor dette markedet.

For flytransport er det rimelig å anta at det relevante geografiske marked kan avgrenses til strekningen mellom to destinasjoner. Det kan selvsagt diskuteres om andre flyplasser i samme område kan være et substitutt. For eksempel mener SAS at Stord lufthavn kan være et substitutt til Haugesund lufthavn. Konkurransetilsynet er av motsatt oppfatning, og begrunner det med at avstanden mellom Stord og Haugesund er for lang. I tillegg må det betales bompenger på strekningen, og det finnes ikke noe direkte kollektivtilbud på strekningen.

3.1.4.3 AKZO-testen

AKZO-testen er en kostnadstest som har til hensikt å avdekke om et foretak har bedrevet ulovlig underprising. Norge må forholde seg til EU-praksis, og den grunnleggende rettskilden på området er EF-domstolens dom i AKZO-saken. Det fremgår av denne dommen at dersom et foretak ikke dekker sine gjennomsnittlige variable kostnader (AVC), kan en anta at foretaket har hatt til hensikt å presse konkurrenten ut av markedet. Dersom foretaket dekker sine gjennomsnittlige variable kostnader, men ikke sine gjennomsnittlige total kostnader (ATC), må det i tillegg påvises at foretakets prissetting er et ledd i en plan om å presse konkurrenten ut av markedet. Hvis inntektene er mindre enn total kostnadene kan det likevel være rasjonelt å opprettholde virksomheten. Selv om virksomheten går med tap, kan driften gi et bidrag til de faste kostnadene (Aasen et al., 2005).

EU-rettens praksis i forhold til å bedømme om det har forekommet ulovlig underprising kan illustreres i Figur 1, Steen og Sørgard (2004;17).

Figur 1, Steen og Sørgard (2004;17)

Derimot finnes det også unntakstilfeller hvor brudd på "regelen" ikke trenger å være i strid med konkurranselovgivningen. Selv om foretaket ikke har inntekter som dekker de variable kostnadene, vil adferden allikevel ikke anses som ulovlig rovprising dersom foretaket har en legitim begrunnelse for å drive med underprisingen. Et eksempel kan være kortvarige kampanjer for å introdusere nye varer, at foretaket må kvitte seg med ukurante varer, eller at konkurransesituasjonen gjør det umulig å holde priser over gjennomsnittlige variable kostnader. Det er foretaket som har bevisbyrden for at atferden kan rettfærdiggjøres (Aasen et al., 2005).

Motta (2004, gjengitt i Bjørnenak et al., 2005) oppsummerer denne kostnadstesten slik:

1. Vurder hvorvidt anklaget bedrift innehar en dominerende stilling i markedet. Hvis bedriften innehar en slik dominerende stilling, vurder forholdet mellom pris og kostnad:
 2. Hvis prisene ligger over ATC, antas prisene å være lovlige.
 3. Hvis prisene beregnes til å ligge mellom ATC og AVC, er prisene i utgangspunktet lovlige. Anklageren gis anledning til å bevise det motsatte.
 4. Hvis prisene beregnes til å ligge under AVC, er prisene i utgangspunktet ulovlige. Anklagede gis anledning til å bevise det motsatte.

For å vurdere om det foreligger konkurranseskadelig underprising bør en i prinsippet se på om marginalinntekten er lavere enn marginalkostnaden til den dominerende aktøren. Men det er vanskelig å observere marginale inntekter og marginale kostnader. AVC skal være en tilnærming til grensekostnaden (MC). Vi ser av figuren ovenfor at AVC kan være en dårlig tilnærming til MC. Testen hvor en sammenligner gjennomsnittlig inntekt med gjennomsnittlig variabel kostnad, kan lede til feil konklusjon fordi gjennomsnittlig inntekt typisk er høyere enn marginal inntekt, og gjennomsnittlig variabel kostnad typisk er lavere enn marginal kostnad. Det vil ofte være slik at kostnaden for en ekstra enhet øker mye når en nærmer seg en kapasitetsgrense, men dette får en ikke fram ved å benytte AVC. (Steen og Sjørgard, 2004). Det kan derfor hevdes at bruk av AKZO-testen vil gi en fordel til foretak som driver med konkurranseskadelig underprising.

I AKZO-testen må man i tillegg til å inkludere de variable kostnadene på kort sikt, også inkludere de mer langsiktige variable kostnadene. Det vil si at testen må ha et langsiktig perspektiv. I saken mellom Fjord Line og Color Line, hvor Fjord Line beskylder Color Line for misbruk av dominerende stilling, er Konkurransetilsynet avhengig av tall over en lengre periode, på grunn av sesongsvingningene i markedet. Man kan dermed ikke konkludere med brudd på konkurranseloven, selv om Color Line har gått med underskudd på ruten noen måneder, da man må se på hele året under ett.

Det må også foretas en tilpasning av kostnadstesten til den enkelte næring. Selv om det i AKZO-saken var relevant å sammenligne pris og gjennomsnittlig variabel kostnad, trenger det ikke være slik i alle saker. Men det er ett og samme grunnleggende prinsipp som legges til grunn i alle sakene; de relevante inntektene sammenlignes med de relevante kostnadene. Spørsmålet som kan skape diskusjon er hvilke kostnader som er relevante. For å svare på dette spørsmålet må vi gå nærmere inn på estimering av kostnader, som vi vil ta for oss i neste kapittel.

3.2 Estimeringsteori

I denne delen av oppgaven skal vi først ta for oss kort om ulike kalkylemetoder, for senere å komme nærmere inn på hvilken metode som egner seg best for å påvise kryssubsidiering.

Kostnadsallokering handler om hvordan man skal få en best mulig tilnærming til de relevante kostnadene. For å vurdere om det forekommer kryssubsidiering er man avhengig av å få fram de relevante kostnadene på en mest mulig korrekt måte. Derfor er spørsmålet om hvordan kostnader bør allokeres et viktig element innen kryssubsidiering.

Kostnadsfordelinger er stadig et aktuelt tema i økonomisk litteratur. I de fleste vestlige land har selvkostmetoden vært mest utbredt. Bidragsmetoden har hatt spesielt stor utbredelse i Norge sammenlignet med andre land (Bjørnenak, 1994b).

I 1987 satte Kaplan og Johnson fokus på internregnskap og kalkulasjon med boken "Relevance Lost – Rise and Fall of Management Accounting". Det ble hevdet at utviklingen innen området hadde stagnert og ikke fulgt utviklingen i bedriftene og samfunnet for øvrig, og det rettes kritikk mot de enkle selvkostmetodene. Som et svar på denne kritikken ble aktivitetsbasert kalkulasjon, ABC (Activity Based Costing), lansert. Spesielt er det i den moderne kalkylelitteraturen lagt vekt på at kompleksitet driver kostnader, og at dette i liten grad er tatt hensyn til ved utforming av kalkylene. Disse kompleksitetskostnadene er ofte vanskelig å observere.

En kostnad er verken fast eller variabel av natur. Vi må derfor ta inn i vurderingen hvilket tidsperspektiv som legges til grunn. På kort sikt vil de fleste kostnader være faste, mens i et langsiktig perspektiv vil de fleste kostnadene kunne regnes som variable. Så for å vurdere hvilke kostnader som er variable og hvilke som er faste, må en først fastslå hvilket tidsrom som skal vurderes. I tillegg avhenger det av foretakets muligheter og evne til å påvirke kostnadene. Et produktregnskap eller en produktkalkyle gir derfor kun et estimat på de

virkelige kostnadene. Tar man utgangspunkt i AKZO-testen, er vurderingen av faste og variable kostnader avgjørende for konklusjonen på om krysssubsidiering forekommer eller ikke.

3.2.1 Relevante kostnader

Sentrale kostnadsbegreper er differansekostnader, særkostnader, relevante kostnader og alternativkostnader. Differansekostnaden kan defineres som forskjellen i framtidige kostnader mellom to handlingsalternativer. Særkostnaden vil si de framtidige kostnadene som er ulike for et handlingsalternativ i forhold til nullalternativet (Kvamsdahl, 1997). I Bjørnenak et al. (2005) forklares særkostnaden til et produkt som differansen i de målte totalkostnadene med og uten produktet. Videre forklares sammenhengen med begrepene merkostnader og marginalkostnader: ”Særkostnaden ved en marginal endring kalles marginalkostnader, mens særkostnader ved større endringer (inkremitter) kalles merkostnader” (Bjørnenak et al., 2005;42). I kostnadstesten for å avdekke krysssubsidiering presentert i avsnitt 3.1.1.1, benyttes kostnadsbegrepet merkostnader. Merkostnaden til et produkt ble her definert som den kostnadsøkningen en bedrift vil pådra seg ved å produsere dette produktet uten å foreta endringer i den øvrige produksjonsplanen. Definisjonen av særkostnadene til et produkt vil samsvare med denne definisjonen av merkostnadene til et produkt. For vårt formål med kostnadsanalysen, nemlig å påvise eventuell krysssubsidiering, kan vi si at merkostnader og særkostnader er ekvivalente begreper.

Relevante kostnader er kostnader som er forskjellige for et handlingsalternativ i forhold til andre alternativer. Coase (1938;106, gjengitt i Kvamsdahl, 1997) definerer relevante kostnader slik: ”...attention must be concentrated on the variations which will result if a particular decision is taken, and the variations that are relevant to business decisions are those in costs and/or receipts”.

Ulikheten mellom særkostnader og relevante kostnader er at relevante kostnader sees i forhold til flere alternativer, mens særkostnader måles i forhold til nullalternativet. Det vil si

at særkostnaden ikke inkluderer alternativkostnadene. Dette fører til denne sammenhengen mellom særkostnader og relevante kostnader:

$$\text{Særkostnad} + \text{Alternativkostnad} = \text{Totale relevante kostnader}$$

Hva som er relevante kostnader avhenger av beslutningssituasjonen. I forhold til krysssubsidierting er det relevant å se på merkostnaden for eventuell subsidiemottaker og autonomkostnaden for den eventuelle kilden for subsidie. For å påvise krysssubsidierting som er i strid med konkurranselovgivningen benyttes som allerede nevnt AKZO-testen, hvor en ser på gjennomsnittlige variable kostnader og gjennomsnittlige totalkostnader. Diskusjonen ligger rundt hvilke kostnader som skal inngå i de ulike begrepene. Blant annet er kapitalkostnader gjenstand for slik diskusjon. Dette kommer vi tilbake til senere i oppgaven.

3.2.2 Bidragsmetoden

Dekningsbidrag kan defineres som særinntekt minus særkostnad. I praksis kan det være problematisk å beregne særkostnadene, og de variable kostnadene blir derfor ofte brukt istedenfor (Kvamsdahl, 1997). En vanlig definisjon på dekningsbidrag er pris minus variable kostnader. Variable kostnader varierer her med volum. På kort sikt holder det for bedriften å dekke de variable kostnadene, mens på lang sikt må også de faste kostnadene dekkes for å opprettholde fortsatt drift.

3.2.2.1 Problemer ved bidragsmetoden

- En definisjon som sier at variable kostnader er kostnader som varierer med produsert volum kan være problematisk, da kostnadene kan variere med andre faktorer, for eksempel størrelsen på produktspekteret og antall produksjonsserier.
- Flere av kostnadene som blir definert som faste, vil på lengre sikt kunne påvirkes, og er dermed i realiteten variable.

- Alternativkostnader må tas hensyn til utenfor selve modellen. En slik vurdering vil bli subjektiv og vanskelig å gjennomføre. For å vurdere om det forekommer kryssubsidiering, skal alternativkostnaden inkluderes i beregningen, og bidragsmetoden kan dermed være problematisk til dette formålet.
- Det er store muligheter for opportunistisk rapportering, da det ikke stilles noen krav til at alle kostnadene skal fordeles.
- Bidragsmetoden er ofte for kortsiktig til bruk i viktige beslutninger som for eksempel valg av produktspekter og prising (Bjørnenak, 1996).

Det er måten dekningsbidragsmetoden praktiseres på som kan skape problemer, ikke metoden i seg selv. Et eksempel er at en ignorerer faste kostnader. Faste kostnader vil endre seg over tid og dette må en ta hensyn til (Bjørnenak, 1996).

Kombinasjonen av bidragstankegangen og manglende fokusering på lønnsomhet og avkastning kan være spesielt uheldig. Det kan føre til et produktspekter som er mye større enn optimalt. Bidragsmetoden kan sies å være ekspansjonsdrivende, fordi den gir et rasjonale til å videreføre og innføre alle produkter med positivt dekningsbidrag.

3.2.3 Selvkostmetoden

I selvkostmetoden fordeles alle kostnadene ut på produktene. Ved bruk av selvkostmetoden har man begrensede muligheter for opportunistisk rapportering fordi det nettopp stilles krav til at alle kostnadene skal fordeles.

3.2.3.1 Problemer ved selvkostmetoden

- Fører til en “push”-tankegang, ved at man forskyver alle kostnadene over på produktet. Samdriftsfordeler skjules ved at man tvinger fram en fordeling av felleskostnader.
- Feil kvantumsmål fører til problemer i kalkylene, da det ofte er andre faktorer enn volum som driver kostnadene. Samtidig settes det gjerne urealistiske priser på de ulike fordelingsnøkklene.
- Det at man anvender svært enkle fordelingsnøkler gjør at man fordeler kostnadene på en måte som ikke viser hva som forårsaker dem. Kostnadene fordeles likt ut på de ulike produktene, og resultatet av dette blir at man ikke får frem viktige forskjeller i lønnsomhet. Man kan derfor drive med krysssubsidiering i kalkylene. Det resulterer ofte i at høyvolumprodukter subsidierer lavvolumprodukter, og standardprodukter subsidierer spesialtilpassede produkter (Bjørnenak, 1996).

I selvkostmetoden inngår tilnærmingen til alternativkostnadene i kalkylesystemet, mens det i bidragsmetoden overlates til en vurdering utenfor kalkylesystemet. Dette er den største forskjellen på de to ulike metodene (Bjørnenak, 1994b).

Selvkostkalkylen og fullfordeling av kostnader kan ses som en tilnærming til alternativkostnader som er vanskelig å observere. Dette kan være med å forklare utbredelsen til selvkostmetoden. Man må ikke bare ta hensyn til fortregning av andre produkter, men også alternativkostnader knyttet til at man senker kvaliteten på de øvrige produktene (Zimmerman 1979).

Zimmerman (1979) diskuterer også kostnadsfordeling i en prinsipal-agent setting. Han peker på det faktum at selv om mye av regnskapslitteraturen anbefaler å unngå fullfordeling av kostnader, ser man i praksis at slike kostnadsfordelinger er svært vanlig. Zimmerman tar utgangspunkt i økonomisk teori for å forklare dette. I prinsipal-agent teorien har man en aktør – prinsipalen – som inngår en kontrakt med en annen aktør – agenten. Opportunistisk atferd kan forklares ut fra et slikt prinsipal-agent rammeverk. Agenten ønsker ofte større

aktivitet, ikke bare økt lønnsomhet, og han vil derfor kunne underrapportere kostnader for nye virksomhetsområder. Han vil også unngå å nedlegge eller sette bort aktiviteter på tilsvarende måte. Dekningsbidragsmetoden kan føre til slik opportunistisk atferd, dersom den benyttes på en snever måte. Fullfordeling av kostnadene kan bidra til å redusere en slik atferd.

3.2.4 Aktivitetsbasert kalkulasjon

Enkle selvkostkalkyler blir kritisert for å legge for mye vekt på volumbaserte fordelingsnøkler. Den grunnleggende tenkningen innen aktivitetsbasert kalkulasjon (ABC) er at kostnader skal fordeles til produkter og tjenester basert på et årsaks- virkningsforhold. Prinsippet er at en setter ”priser” på å utnytte aktiviteter. ”Prisen” relateres til den faktor som forårsaker arbeidsbyrden (kostnadsdriveren). Innføring av ABC kan bidra til å rette oppmerksomheten mot de faktorene som bestemmer arbeidsbyrden i virksomheten (kostnadsdrivere) (Bjørnenak et al., 2005). Kostnadene i hver aktivitet skal være homogene, slik at størrelsen på kostnaden til en aktivitet skal kunne forklares av en kostnadsdriver. Målet blir derfor å fordele kostnadene på en rekke ulike aktiviteter. ”Kostnadsdriveren skal representere den faktor som aktivitetens kostnader varierer med på lang sikt. På kort sikt vil det ikke alltid være en kausal sammenheng mellom aktivitet og kostnadsdriver.” (Kvamsdahl, 1997;34)

Forskjellen fra de tradisjonelle selvkostmetodene er at vi i ABC innfører flere og mer homogene kostnadsgrupper og bedre fordelingsnøkler (kostnadsdrivere). I ABC benytter man ikke lenger fordelingsnøkler som kun varierer med volum, men også ikke-volumbaserte kostnadsdrivere. Dette resulterer i at en tar hensyn til at ikke alle kostnadene varierer med volum. Kryssubsidiering mellom høy-volumprodukter og lav-volumprodukter vil vanligvis bli redusert. Årsaken til denne reduksjonen er at ved den tradisjonelle selvkostmetoden fordeles det en uforholdsmessig høy andel av indirekte kostnader som ikke varierer med volum på høy-volumproduktene (Cooper, 1988, gjengitt i Kvamsdahl, 1997).

I de tidligere versjoner av ABC fokuserte man på produktkalkulering. Senere utvidet ABC seg til å fokusere på de fleste typer beslutninger en bedrift står overfor.

3.2.4.1 Kostnadshierarkiet

Kostnadshierarkiet er sentralt i senere versjoner av ABC-metoden. Kostnadene fordeles på ulike nivåer. Disse er tradisjonelt bedriftsnivå, produktnivå, serienivå og enhetsnivå (Bjørnenak et al., 2005). Hensikten er å få fram at noen kostnader kan fordeles ut på de enkelte enheter, mens andre må fordeles på et høyere nivå i hierarkiet. I forhold til bidragsmetoden forskyves kostnadene i ABC nedover i hierarkiet. Dette oppnås ved å fordele kostnader til lavere nivåer (Kvamsdahl, 1997).

3.2.4.2 Kostnader ubenyttet kapasitet

Et annet særtrekk ved de senere versjoner av ABC er at kostnader for ubenyttet kapasitet skilles ut, slik at kostnadsobjektene ikke belastes med disse kostnadene. Kostnader for benyttet kapasitet fordeles til produktene, mens kostnader for ubenyttet kapasitet ikke deles ut, da disse betraktes som periodekostnader. Dette skillet resulterer i at man unngår problemer som forekommer når alle kostnader fordeles til produktene. ”Da finnes satsen per kostnadsdriverenhet som aktivitetens totale kostnader dividert på antall benyttede kostnadsdriverenheter. Dersom denne satsen er høy kan det føre til lavere etterspørsel, og da blir satsen enda høyere i neste periode og så videre. Ved kun å belaste produktene for benyttet kapasitet vil ikke satsen påvirkes av etterspørselen etter aktiviteten.” (Kvamsdahl, 1997;36)

Når det gjelder å påvise kryssubsidiering vil ubenyttet kapasitet kunne skape problemer. Disse problemene kan være i forhold til hvilke kostnader man skal inkludere i kostnadstesten. Dersom bedriften har henført alle ledig kapasitetskostnader opp på bedriftsnivå, vil produktkostnadene være lavere enn de ellers ville ha vært. De vil framstå i produktregnskapet som mer effektive enn de egentlig er. Offentlige virksomheter kan ha et

incentiv til å henføre flere kostnader på bedriftsnivå for å fremstå som lønnsomme og opprettholde dagens aktivitetsnivå.

3.2.4.3 Antagelser i ABC

En kalkyle viser kostnadene for et bestemt outputnivå/-område ved bruk av en metode med visse antagelser. Kostnadsfordelingen i ABC baserer seg på følgende antagelser (Bjørnenak, 1994a):

Separabilitet

En antar at kostnadene for et produkt kan separeres fra kostnadene for et annet produkt, det vil si at kostnadene for et produkt kan beregnes uavhengig av kostnadene for andre produkter. Kostnadene for en aktivitet er separabel fra kostnadene for andre aktiviteter. Separabilitetsantagelsen gjør at man ser bort fra både felleskostnader og synergieffekter mellom produktene.

Homogenitet

Det antas at det eksisterer en faktor (kostnadsdriver) som beskriver kapasitetskostnaden eller den langsiktige variasjonen for kostnadsgruppen. Homogenitet går ut på at aktiviteten har en felles kostnadsdriver, det vil si at en forklaringsvariabel er nok til å forklare variasjonen i aktivitetens kostnadsnivå.

Linearitet

Linearitetsantagelsen innebærer at det eksisterer en lineær sammenheng mellom antall enheter av kostnadsdriveren og kostnadsgruppens kostnader. Det er full proporsjonalitet mellom kostnadsdriveren og kostnaden for aktiviteten. Dette innebærer også at alle kostnader er reversible.

3.2.5 Aggregeringsfeil og målefeil

Denne delen baserer seg i helhet på Datar og Guptas artikkel “Aggregation, Specification and Measurement Errors in Product Costing” fra 1994.

Man kan skille mellom tre typer feil i kalkyler: aggregeringsfeil, spesifikasjonsfeil og målefeil. Aggregeringsfeil oppstår når vi benytter riktig fordelingsnøkkel, men setter feil pris på denne fordelingsnøkkelen. Eksempelvis kan en i kalkylen benytte en og samme timepris for ulike ressursgrupper, mens kostnaden for de ulike ressursgruppene i virkeligheten varierer. Dette kommer av at man bryter med homogenitetsprinsippet. En måte å redusere disse feilene på er å øke antall kostnadsgrupper, noe som aktivitetsbasert kalkulasjon argumenterer for.

Spesifikasjonsfeil er knyttet til at fordelingsnøkklene ikke fanger opp underliggende kostnadsstruktur. Spesifikasjonsfeil vil oppstå ved valg av feil fordelingsnøkkel. For eksempel kan det være slik at en benytter volum som kostnadsdriver mens kostnadene i virkeligheten er drevet av antall serier. Vi vil også få spesifikasjonsfeil i kalkylen hvis vi fordeler kostnader etter feil funksjonsform. I tradisjonelle kalkyler er det vanlig å forutsette at kostnadsfunksjonen er lineær. I virkeligheten er ikke nødvendigvis kostnadene lineære, som eksempel kan vi nevne omstillingskostnader. Det er også ganske vanlig at kostnadene er høyere når vi nærmer oss kapasitetsgrensen.

Som allerede nevnt kan aggregeringsfeil reduseres ved å innføre mer detaljerte kalkyler. Dette kan imidlertid være med på å øke målefeilene i kalkylen. Målefeil er knyttet til registrering og måling av de verdier som inngår i kalkylen. Målefeil er knyttet til usikkerheten i måling av kostnader i en kostnadsgruppe og til målingen av fordelingsnøkkelenheter. Variasjonen i produktenes relative forbruk av kostnadsgruppen påvirker i tillegg målefeilen. Oppsplitting av kostnader i flere kostnadsgrupper og måling av mange forskjellige fordelingsnøkler øker usikkerheten.

3.2.5.1 Gir ABC mer korrekte kostnader enn den tradisjonelle selvkostmodellen?

Den tradisjonelle selvkostmetoden har som regel aggregeringsfeil, da den kun benytter seg av et lite antall kostnadsgrupper. Aktivitetsbasert kalkulasjon har som formål å redusere både aggregeringsfeilene og spesifikasjonsfeilene som ofte oppstår i den enkle selvkostmetoden, gjennom mer detaljerte kalkyler.

Individuelle aggregerings- og spesifikasjonsfeil kan utjevne hverandre. Et produkt vil kunne få tildelt kostnader som både er overvurdert og undervurdert på grunn av spesifikasjonsfeil, og disse vil kunne korrigere hverandre, slik at totalfeilen vil bli tilnærmet null. Dersom man forsøker å korrigere noen av feilene ved å innføre flere homogene kostnadsgrupper, vil den totale spesifikasjonsfeilen kunne øke, da man eksempelvis korrigerer mer av de overvurderte enn de undervurderte kostnadene. Det kan ende med at innføring av ABC øker både spesifikasjons- og aggregeringsfeilene. En bedrift er vanligvis så kompleks at det ikke er formålstjenelig å dele kostnadene inn i 100 % homogene aktiviteter, for å fjerne alle de individuelle spesifikasjons- og aggregeringsfeilene.

Innføringen av et nytt kostnadssystem som reduserer spesifikasjons- og aggregeringsfeilene kan gi mer unøyaktige produktkostnader. Dette skjer dersom økningen i målefeilene er større enn reduksjonen i spesifikasjons- og aggregeringsfeilene.

3.2.6 Alternativkostnad

Alternativkostnaden er sentral i enhver beslutningssituasjon, siden det er verdien av det nest beste alternativet. Alternativkostnadene blir i ulik grad tatt hensyn til i de allerede presenterte kalkulasjonsmetodene. Zimmerman (1979) hevder at kostnadsfordelinger i visse tilfeller kan være et surrogat for alternativkostnader. I et slikt perspektiv kan derfor kostnadsfordelinger forsvares som en proxy for alternativkostnad for utnyttelse av kapasiteten. Med bakgrunn i dette kan man si at selvkostmetoden til en viss grad tar hensyn

til alternativkostnader. Men av de kalkylemetodene vi har presentert kan nok ABC (nyere versjoner) trekkes fram som den metoden som i størst grad tar i bruk et alternativkostresonnement. Produktkostnaden framstilles her som variable kostnader pluss kostnader for benyttet ("fast") kapasitet. Spørsmålet er om ABC-metoden gir en fornuftig tilnærming til alternativkostnaden.

Verdien av ledig kapasitet er knyttet til usikkerheten om man får bruk for denne kapasiteten. Alternativkostnaden stiger derfor med kapasitetsutnyttelsen. Problemet med ABC er at kostnaden for å benytte kapasiteten er mer eller mindre tilfeldig valgt, og at den ikke varierer med kapasitetsutnyttelsen. Det kan derfor hevdes at selv om nyere versjoner av ABC har en retorikk som går i retning av et alternativkostresonnement, representerer teknikken ikke egenskaper som er i samsvar med et slikt resonnement (Bjørnenak, 1994a).

Vi vil her presentere et rammeverk, som kan være med på å bidra til et bedre estimat på alternativkostnadene. Dette rammeverket baserer seg på artikkelen til Balakrishnan et al. "A Resource Granularity framework for Estimating Opportunity Costs" fra 2004.

Det er vanskelig å måle alternativkostnadene objektivt. Dersom man klarer å redusere subjektiviteten, vil kvaliteten på beslutningene øke. Rammeverket viser at ressurser har forskjellige former for delbarhet, og alternativkostnaden kan fastsettes på bakgrunn av dette. I tillegg til å hjelpe oss til å velge den rette proxy for alternativkostnadene, kan rammeverket hjelpe oss til å evaluere eksisterende kalkylesystem. Det er tre ulike former for delbarhet; innkjøps-, lagrings-, og konsumpsjonsdelbarhet.

3.2.6.1 Innkjøpsdelbarhet (Acquisition Granularity)

Innkjøpsdelbarheten er et mål på i hvor stor grad man kan få samsvar mellom innkjøp og bruk av en ressurs. Elektrisitet er et eksempel på en ressurs med høy innkjøpsdelbarhet sett fra brukerens perspektiv. Man kjøper akkurat den mengden man vil ha, og det er lett å måle

hvor mye man har brukt. Alternativkostnaden for slike ressurser er lett å måle, da dette er innkjøpsprisen. En bygning er et eksempel på en ressurs med lav innkjøpsdelbarhet. Hele innkjøpet skjer i begynnelsen av ressursen levetid, og bruken fordeler seg over levetiden. Det er vanlig å bruke kostnadsfordeling som en proxy for alternativkostnaden for ressurser med lav innkjøpsdelbarhet. Informasjon om lagringsmulighet og kontrollerbarhet er sentralt for utvikling av disse kostnadsfordelingsmekanismene.

Innkjøpsdelbarhet er relatert til, men forskjellig fra konseptet faste og variable kostnader. Kostnaden til ressursene med høy innkjøpsdelbarhet er tilsynelatende variable, mens de med lav innkjøpsdelbarhet tilsynelatende er faste. Innkjøpsdelbarheten går imidlertid på selve innkjøpet, mens tankegangen med faste og variable kostnader går mer på bruken av ressursen.

Innkjøpsdelbarheten avhenger ikke kun av ressursen, men også av markedet ressursen befinner seg i. Det kan være slik at i ett marked kan en maskin leies, mens i et annet marked er den eneste måten å anskaffe seg denne ressursen på ved å kjøpe maskinen. Dette gjør at innkjøpsdelbarheten forandrer seg tilsvarende.

3.2.6.2 Lagringsdelbarhet (Expiration Granularity)

Lagringsdelbarheten går på lagringsmulighetene av fordelen til ressursen. Jo høyere muligheten for lagring er, dess høyere er lagringsdelbarheten. Dersom fordelen forsvinner kontinuerlig og uniformt over tid, uavhengig av bruk, har ressursen lav lagringsdelbarhet. En ansatts tid er et eksempel på dette. Ubrukt tid er tapt for alltid. Tid er et godt grunnlag for å måle alternativkostnaden for ressurser med lav lagringsdelbarhet. En kullgruve er et eksempel på en ressurs med tilnærmet uendelig lagringsdelbarhet, ettersom fordelen ikke mister verdi over tid. Tiden er ingen god basis for estimering av alternativkostnad for disse ressursene. De fleste økonomiske ressurser havner et sted mellom disse to ekstreme utfallene. Lagringsdelbarheten avhenger av karakteristikken av ressursen i forhold til dens miljø. Lagringsdelbarheten bygger på ressursens egen estimerte levetid, ikke en absolutt

tidsskala. For eksempel er det slik at fersk frukt har høy lagringsdelbarhet, fordi fordelen kan bli lagret for en stor andel av fruktens levetid. Et tak med lang levetid derimot, mister sine fordeler kontinuerlig over tid. Taket har dermed lav lagringsdelbarhet fordi man ikke kan lagre fordelen for senere bruk.

3.2.6.3 Konsumpsjonsdelbarhet (Consumption Granularity)

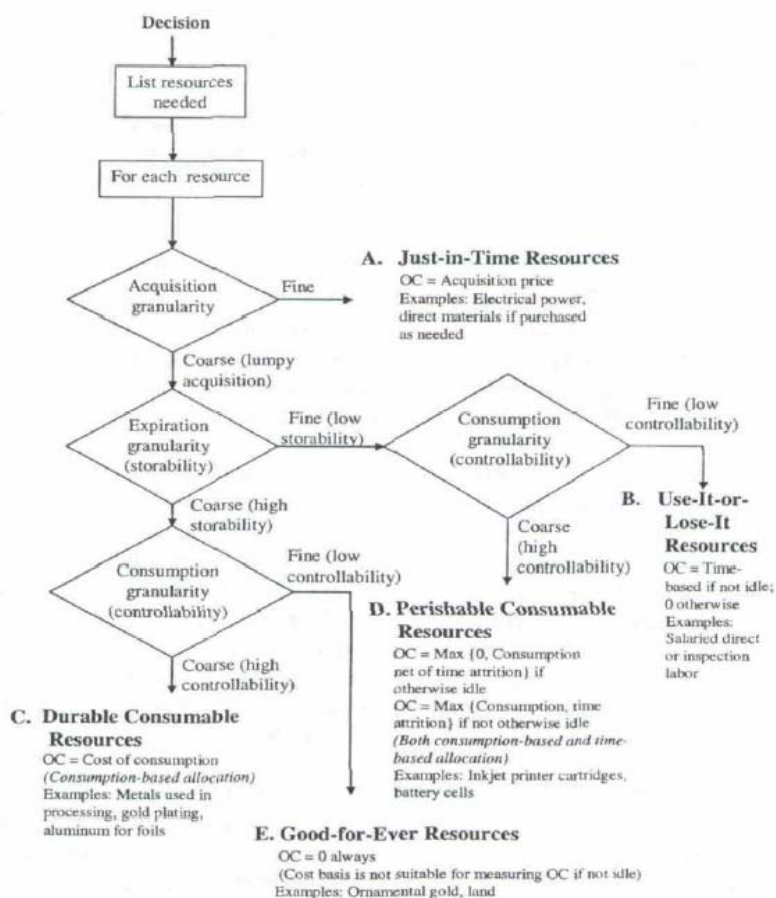
Konsumpsjonsdelbarhet går på i hvor stor grad brukeren kan kontrollere uttaket av tilgjengelige goder. Har brukeren store muligheter til å kontrollere graden av hva som brukes, har ressursen høy konsumpsjonsdelbarhet. Et råvarelager har høy konsumpsjonsdelbarhet, fordi brukeren har stor kontroll på når fordelene anvendes. Et måltall basert på bruk er passende for å måle alternativkostnaden for ressurser med høy konsumpsjonsdelbarhet. En ressurs med lav konsumpsjonsdelbarhet kan for eksempel være en steinskulptur som mister verdi jevnt over tid uten at brukeren kan kontrollere det. Et måltall basert på bruk eller konsumpsjon egner seg ikke for å måle alternativkostnaden for ressurser med lav konsumpsjonsdelbarhet.

Definisjonen av lagrings- og konsumpsjonsdelbarhet forutsetter normal og forventet bruk av ressursen. Hvis vi bruker ressursen til noe annet enn normalt, vil delbarheten kunne forandre seg. Estimatet på alternativkostnaden vil da også endres, da alternativkostnaden avhenger av konteksten rundt ressursens bruk.

3.2.6.4 Bruk av delbarhetsrammeverket for å måle alternativkostnad

Figur 2, Balakrishnan et al. (2004;201) viser en systematisk tilnærming for å estimere alternativkostnaden som en funksjon av ressursens delbarhetsprofil.

Opportunity Cost (OC) Decision Tree Based on the Granularity Framework

Figur 2, Balakrishnan et al. (2004;201)

Høy innkjøpsdelbarhet vil si innkjøp ved behov og alternativkostnaden er dermed innkjøpskostnaden. Dette vil si node A i Figur 2, Balakrishnan et al. (2004;201). Resten av figuren tar for seg ressurser med lav innkjøpsdelbarhet, da både lagringsdelbarheten og konsumpsjonsdelbarheten bare omfatter ressurser som er anskaffet før bruk.

I node B finner vi ressurser med lav lagringsdelbarhet og lav konsumpsjonsdelbarhet. Balakrishnan et al. nevner menneskelige ressurser som et eksempel på dette. Tiden vil her være et godt utgangspunkt for å estimere alternativkostnaden. Det går også an å tenke seg at fordelen menneskelige ressurser utgjør kan lagres, og dermed har høy lagringsdelbarhet. Det at en arbeidsoppgave gjøres i dag, fører til at man frigjør tid senere. Tiden vil uansett være et godt utgangspunkt for estimering av alternativkostnaden.

Node C i figuren tar for seg ressurser som har høy lagringsdelbarhet og høy konsumpsjonsdelbarhet. Råmaterialer kan lagres i lang tid uten å miste verdi, og man kan selv kontrollere bruken. Vi kan estimere alternativkostnaden ved hjelp av et måltall basert på konsumpsjon.

Mange ressurser har fordeler som forsvinner med tiden i tillegg til å gi brukeren signifikant grad av kontroll av når og i hvilken grad fordelene blir benyttet. En bil som blir kjøpt og plasseres i garasjen vil i løpet av ti år tape verdi, selv om den ikke kjøres. Derimot er det ikke sannsynlig at den vil vare i ti år hvis man kjører 30 000 km i året. I Figur 2, Balakrishnan et al. (2004;201) finner vi denne type ressurser i node D. Alternativkostnaden bør her fastsettes ved å se på reduksjonen av resterende fordeler i henhold til både konsumpsjon og tidsaspektet. Når ressursen ikke har noen alternativ bruk, bør vi måle alternativkostnaden ved å sammenligne ressursbruken med verdireduksjonen som skyldes tidsaspektet. Alternativkostnaden vil da være økningen i kostnaden knyttet til bruk i forhold til "tidskostnaden", fordi konsumpsjon typisk overstiger tidsslitasjen. Når ressursen har alternativt bruk, vil alternativkostnaden avhenge av hva som har størst verdi av alternativt bruk og slitasje på grunn av tid. Det vil si at vi trenger en ikke-lineær fordeling for å estimere alternativkostnaden.

Node E i Figur 2, Balakrishnan et al. (2004;201) viser ressurser som har høy lagringsdelbarhet og lav konsumpsjonsdelbarhet. Innkjøpskostnaden er ikke et passende grunnlag for å estimere alternativkostnaden for disse ressursene. Fordelene til en slik ressurs reduseres ikke over tid, og eieren har ingen signifikant kontroll over graden av konsumpsjon. Alternativkostnaden er i slike tilfeller alltid null.

De fleste ressurser vil ligge mellom disse ekstreme tilfellene av lagringsmuligheter og kontrollerbarhet som er nevnt i avsnittene overfor. Fordelen kan ofte lagres og kontrolleres til en viss grad, noe som tilsier at ressursen har endelig lagrings- og konsumpsjonsdelbarhet. Node D i figuren er det nærmeste vi kommer.

Formålet med dette rammeverket er å estimere alternativkostnaden objektivt, og alternativkostnadene fastsettes da på bakgrunn av ulik grad av delbarhet.

3.2.7 Kapitalkostnader

Som tidligere nevnt inngår kapitalkostnadene i de relevante kostnadene. Hvordan man håndterer kapitalkostnadene i kostnadstestene for å avdekke kryssubsidiering kan være avgjørende for den konklusjonen man kommer fram til. Derfor har vi valgt å inkludere kapitalkostnader som et eget delkapittel i oppgaven.

Kapitalkostnaden utgjør den totale kostnaden for å anvende kapital, det vil si avskrivning og rente. Når kapitalen anvendes, for eksempel når den plasseres i en maskin, består kapitalkostnaden av to deler, en avskrivningskostnad som hører sammen med kapitalforbruk, og en rentekostnad som utgjør en kompensasjon til dem som står for finansieringen (Johanson og Samuelson, 1992).

3.2.7.1 Kalkulatoriske renter

Det er ikke bare lånerenten som skal fordeles, men rente på hele den bundne kapital. Alternativverdien av bundet kapital må synliggjøres ved at man multipliserer avkastningskravet med den kapital som er bundet i virksomheten. Denne rentekostnaden må deretter belastes det enkelte produkt ved at man beregner en kalkulatorisk rente på den kapital som er tilordnet produktet. Dette gjøres vanligvis ved at man fordeler kapitalbinding knyttet til varige driftsmidler likt med fordelingen av avskrivningene, mens omløpsmidler fratrukket rentefri kortsiktig gjeld belastes i forhold til omsetningen. Sysselsatt kapital, det vil si totalkapital fratrukket rentefri kortsiktig gjeld, vil være et naturlig utgangspunkt for beregning av kalkulatorisk rente. Rentefri gjeld, som for eksempel leverandørgjeld, trekkes ut fordi renteelementet her ligger i varekostnaden (Bjørnenak et al., 2005).

3.2.7.2 Avskrivninger

Formålet med å avskrive er å vise verdifallet og signalisere gjenanskaffelsesbehovet, samt å vise hvilken avkastning man har hatt. Det kan ha stor betydning for lønnsomhetsmålingen hvordan man fastsetter avskrivningsgrunnlaget og hvilken avskrivningsprofil man velger. Det er tre spørsmål en må ta stilling til ved valg av avskrivningsplan (Johanson og Samuelson, 1992):

- a. Hvilket totalbeløp er det som skal periodiseres over levetiden?
- b. Hvor lang er driftsmiddelets levetid?
- c. Hvor mye av totalbeløpet skal henføres til hver enkelt periode?

Regnskapslovens hovedprinsipp for fordeling av kostnader mellom perioder, er at varige driftsmidler skal bokføres til anskaffelseskost og fordeles over driftsmiddelets økonomiske levetid etter en fornuftig avskrivningsplan. I praksis velges det ofte en lineær avskrivningsplan, kanskje mer fordi den er enkel og etterprøvable enn fordi dette gir det beste estimatet på kostnadene. Avskrivningsplanene som benyttes gir ikke nødvendigvis et korrekt bilde av rentabiliteten. Avskrivningsplanen har en tendens til å være for degressiv, en avskriver for mye i begynnelsen og for lite mot slutten. Dette er typisk for en lineær avskrivningsplan basert på historisk kost verdier. Det fører til en rentabilitet som varierer med investeringscyklusen. I perioder med mye nyinvestering vil rentabiliteten bli misvisende lav. Den vil deretter øke og være høyest i perioden når virksomheten har sterkt nedskrevne eiendeler og snart må foreta nyinvesteringer (Gjesdal og Johnsen, 1999).

For at avskrivningsplanen skal gi et godt bilde av rentabiliteten, bør valget av avskrivningsplan ses i sammenheng med kontantstrømmens varighet og profil. Riktig periodisering av kostnader er i følge Gjesdal og Johnsen (1999) en periodisering av kostnader slik at rentabiliteten i hver periode er lik internrenten. I praksis er det som regel stor usikkerhet knyttet til framtidige kontantstrømmer, slik at en internrentebasert avskrivningsplan kan være vanskelig å få til. Dessuten vil denne type avskrivningsplan gi større muligheter for opportunistisk atferd, da forventede kontantstrømmer må fastsettes

subjektivt. Ved en lineær avskrivningsplan er det bare forventet levetid som fastsettes subjektivt.

Kapitalgrunnlag

Kapitalbindingen for et driftsmiddel kan fastsettes ved å se på virkelig verdi, gjenanskaffelsesverdi eller bokført historisk kost verdi. Det er vanlig å ta utgangspunkt i historisk kost når avskrivningsplanen fastsettes. Imidlertid er det ikke nødvendigvis slik at den opprinnelige anskaffelseskostnaden over tid gir et korrekt bilde av den reelle kapitalbindingen. Et regnskap basert på verdier vurdert til anskaffelseskost kan skjule betydelige merverdier, for eksempel kan en bygning være bokført til en brøkdel av virkelig verdi.

Hvis kapitalgrunnlaget er misvisende lavt, vil det bli problemer med å beregne korrekte kalkulatoriske rentekostnader. Løsningen kan være at man enten revurderer balanseverdiene til virkelig verdi, eller alternativt å oppjustere avkastningskravet. Oppjustering av avkastningskravet er ikke en god løsning, fordi avkastningskravet bør representere alternativkostnaden på kapital, uavhengig av hvilke regnskapsprinsipper som anvendes. En løsning vil være å erstatte de historiske verdiene med gjenanskaffelsesverdier. Avskrivningene og restverdien (og dermed også kapitalbindingen) justeres da løpende i takt med prisstigningen på driftsmiddelet. Hvis man benytter gjenanskaffelsesverdi, må man anvende en realrente på den bundne kapitalen fordi man her tar hensyn til prisstigningen i avskrivningen (Bjørnenak et al., 2005). I neste avsnitt kommer vi nærmere inn på dette.

3.2.7.3 Ulike tilnæringer til kapitalkostnaden

En enkel tilnærming er å benytte historisk kost som avskrivningsgrunnlag og nominell rente for å beregne rentekostnaden. Denne metoden har den fordelen at den er enkel, og kan sies å være i tråd med et "forsiktighetsprinsipp", fordi den tar mye av kostnaden tidlig i perioden. Et problem med en nominell metode med lineære avskrivninger er at den ikke binder nok

kapital i virksomheten til å sikre gjenanskaffelse. Et skjevt bilde av kostnadsutviklingen, hvor en får et ”hopp” i kostnaden ved nyanskaffelser kan være uheldig når en skal påvise kryssubsidiering. For å sette det litt på spissen kan en tenke seg en situasjon hvor en i året før en stor nyanskaffelse på bakgrunn av regnskapet konkluderer med at kryssubsidiering ikke finner sted, mens man etter nyanskaffelsen konkluderer med at det foregår kryssubsidiering på bakgrunn av den samme kostnadstesten. Hva det faktisk koster å bruke ressursen kan ligge et sted mellom de svært ulike utfallene disse to årene. En slik metode vil være mer uheldig hvis det gjøres store engangsinvesteringer enn hvis innkjøp gjøres mer kontinuerlig. Ser vi dette i forhold til delbarhetsrammeverket til Balakrishnan et al. (2004), kan vi si at for ressurser med veldig lav innkjøpsdelbarhet vil en lineær avskrivning være mer uheldig enn for en ressurs med høyere innkjøpsdelbarhet.

En kan redusere problemet med ”hoppene” i kostnaden ved nyinvesteringer ved å benytte en reell metode. Her legges gjenanskaffelseskost til grunn for beregning av avskrivningskostnaden og en benytter en realrente. Spesielt vil det være fornuftig å velge en real tilnærming hvis den spesifikke prisstigningen på eiendelene er høy. En nominell metode tar hensyn til den generelle prisstigningen i renten, men den vil ikke fange opp en eventuell spesifikk prisstigning som er høyere enn den generelle prisstigningen. Ved prisstigning vil man få en gjennomsnittlig høyere kapitalkostnad ved en reell enn en nominell metode, og en høyere kapitalkostnad gir bedre grunnlag for å kunne gjenanskaffe midler som stiger i verdi. En ulempe med en reell metode er at det er mer krevende å beregne en ny pris på eiendelen hvert år. Endret gjenanskaffelseskost krever også nye kalkyler hvert år (Bjørnenak, 2005a).

Et alternativ til å benytte lineære avskrivninger er annuitetsmetoden. Avskrivningene blir da stigende over levetiden. Ved nominell annuitet bruker man historisk kost som avskrivningsgrunnlag, mens man ved en realannuitet legger gjenanskaffelseskost til grunn. En nominell annuitet gir en fast kapitalkostnad i hele perioden, og ved en moderat spesiell prisstigning binder den nok kapital til at ”hoppet” ved gjenanskaffelse ikke blir stort. Også ved annuitetsmetoden har en reell tilnærming den fordel at den tar høyde for spesiell prisstigning. En reell annuitet vil gi en helt jevn kostnadsutvikling (Bjørnenak, 2005a).

En må også se på driftskostnadene i sammenheng med kapitalkostnadene. Hvis det er slik at vedlikeholdskostnaden går kraftig opp i løpet av avskrivningsperioden, kan totalkostnaden bli urimelig høy. For eksempel vil et helt nytt idrettsanlegg ha betraktelig lavere vedlikeholdskostnader enn et gammelt. Dette blir det ikke tatt høyde for i en annuitetsberegning som baserer seg på gjenanskaffelseskost (realannuitet).

Skal kapitalkostnader inkluderes i de variable kostnadene?

Kapitalkostnadene er gjenstand for stor diskusjon angående om de skal inkluderes i de variable eller de totale gjennomsnittskostnadene. Dette kommer til uttrykk når man bruker AKZO-testen for å påvise krysssubsidierting. Spørsmålet er da om kapitalkostnadene skal inkluderes i den øvre eller nedre kurven.

Et eksempel som kan trekkes fram i denne sammenheng er saken mellom SAS Braathens og Coast Air. SAS Braathens ble i juni 2005 ilagt overtredelsesgebyr for ulovlig underprising på ruten mellom Oslo og Haugesund. Coast Air måtte trekke seg ut av dette markedet, da presset fra SAS ble for stort. Mye av striden mellom Konkurransetilsynet og SAS gikk på hvordan kategorisere kostnadene, blant annet kapitalkostnadene. SAS mente blant annet at flykostnadene måtte karakteriseres som faste, da de ikke var påvirkbare i en rutesesong. Konkurransetilsynet mente at de må betraktes som variable på rutenivå. De begrunner dette med at dersom kapasitetskutt er uunngåelige for å oppnå resultatmessig balanse må de gjennomføres uansett. Ved en ubalanse i markedet som ikke er forbigående, vil det være rasjonelt å redusere kapasiteten selv om dette ikke gir effekt på kostnadene i førstkommende rutesesong. Eksempelet viser at kapitalkostnader er vanskelige å håndtere i saker som omhandler eventuell krysssubsidierting (Aasen et al., 2005).

3.2.8 Hvilken metode er best for å påvise krysssubsidierting?

Bidragmetoden er den mest teoretisk riktige metoden å ta utgangspunkt i for å påvise krysssubsidierting, fordi særkostnader ofte forutsettes å være variable kostnader. De faste

kostnadene er ikke relevante for å påvise kryssubsidiering, da de i henhold til definisjonen påløper uansett. Det største problemet med denne metoden er at den ikke tar hensyn til alternativkostnadene. Alternativkostnaden skal i følge teorien inkluderes i de relevante kostnadene når man skal påvise eventuell kryssubsidiering. I tillegg er det et problem at på lengre sikt vil de kostnadene som i bidragskalkylen vurderes som faste kunne påvirkes. Dersom bedriften bestemmer seg for å legge ned produksjonen av det produktet som subsidieres, kan også noen av de kostnadene som defineres som faste, kunne falle bort.

Det offentlige har ofte andre og flere mål enn profittmaksimering, som ofte er hovedmålet til de private aktørene. Dette tilsier at det offentlige vanligvis har større incentiver til å drive med kryssubsidiering. Det er derfor en fordel å allokere ut de fleste kostnadene, og dermed benytte selvkostmetoden eller aktivitetsbasert kalkulasjon. Bidragsmetoden gir større mulighet for opportunistisk atferd, siden ikke alle kostnadene skal fordeles.

Selvkostmetoden overvurderer vanligvis kostnadene i forhold til kryssubsidiering. Grunnen til dette er den tilfeldige fordelingen av felleskostnadene, og det gjør det dermed vanskelig å påvise kryssubsidiering på grunnlag av selvkostkalkylen.

Aktivitetsbasert kalkulasjon fordeler kostnadene basert på kausalitetsprinsippet. Årsaksprinsippet kan gi en god tilnærming til merkostnader og eventuelle alternativkostnader. Fordelen i forhold til selvkost er det at ABC fordeler kun de relevante kostnadene på produktene, da de ikke relevante henføres til bedriftsnivået. Dette gjør at man enklere kan påvise kryssubsidiering når man har tatt i bruk aktivitetsbasert kalkulasjon.

I følge delbarhetsrammeverket diskutert i avsnitt 3.2.6 vil estimering av alternativkostnaden for ressurser med delbarhet større enn null ofte kreve at en benytter flere kostnadsdrivere. Dette kan oppnås gjennom en ikke-lineær kostnadsfordeling basert på både tid og bruk. Argumentet for ikke-lineær kostnadsfordeling er fundamentalt forskjellig fra aktivitetsbasert kalkulasjon, hvor vi har flere kostnadsgrupper med én kostnadsdriver for hver gruppe.

Behovet for flere kostnadsdrivere oppstår fordi systemet som fordeler kostnader kun basert på bruk ignorerer tidsaspektet. Betydningen av feilen ved å ignorere tidsaspektet avhenger av størrelsen i forhold til verdireduksjon basert på bruk.

Spesifikasjonsfeil knyttet til lagringsmuligheter (expiration specification error) oppstår når et kalkylesystem ikke helt fanger opp den underliggende reduksjonen i framtidige fordeler. Denne feilen er minimal for ressurser som havner i ytterkantene av lagringsdelbarhetsspekteret. Imidlertid kan denne feilen være stor for ressurser med middels lagringsdelbarhet. Når ressursen kan kontrolleres i betydelig grad, vil ressursens levetid basert på bruk, typisk være kortere enn ressursens levetid basert på tid. Denne ikke-lineariteten impliserer at tradisjonelle kalkylemetoder kan overestimere kostnaden for ressurser som ikke er fullt utnyttet. Vi trenger derfor to kostnadsdrivere for å ta hensyn til både tids- og bruksaspektet ved måling av alternativkostnad av utnyttede ressurser. (Balakrishnan et al., 2004)

Historiske kostnader er ofte forskjellige fra framtidige kostnader. En forutsetning for at en kalkyle skal gi en god tilnærming til de relevante kostnadene er at de historiske kostnadene er tilnærmet lik de framtidige kostnadene. Det kan derfor være mer fornuftig å forsøke å estimere alternativkostnadene framfor å bruke tid på utvikle mer avanserte metoder for å fordele de historiske kostnadene (Kvamsdahl, 1997).

Når man skal påvise kryssubsidiering er det ikke valget av kalkylemetode som er mest relevant. Det viktige er den konkrete vurderingen av hvilke kostnader som er relevante å inkludere i de ulike kostnadsbegrepene. Graden av variabilitet er viktig for å avgjøre om man skal inkludere kostnaden eller ikke.

4 Kippermoen

Dette kapitlet baserer seg i hovedsak på Bjørnenak et al., 2005, kapittel 9.

I denne delen av oppgaven tar vi for oss Kippermoen-saken fra Vefsn kommune. Kippermoen idrettspark består av treningsstudio, svømmehall, idrettshall og en flerbrukshall, samt servicesenter for utendørsaktiviteter. I tillegg til kommunens treningsstudio på Kippermoen, er det i kommunen også en privat aktør som driver treningsstudio (Helsehuset). Kommunen rehabiliterte svømmehall og treningsstudioet i 1997. Rehabiliteringen ble delvis finansiert av statlige spillemidler, tilskudd fra Norges Fotballforbund og næringssselskaper i kommunen, resterende ble finansiert ved låneopptak. Driften av idrettsanlegget finansieres med tilskudd over kommunens driftsbudsjett og ved egenandeler for bruk. I desember 1997 klaget den private aktøren kommunen inn for Konkurransetilsynet for å subsidiere treningsstudioet som er i konkurranse med den private aktøren. Prisen for å trene i det kommunale treningsstudioet var betydelig lavere enn prisen den private aktøren kunne tilby. Helsehuset fryktet å bli utkonkurrert av det kommunale treningsstudioet som på grunn av subsidier kunne holde lave priser. En rapport laget av PricewaterhouseCoopers (PwC) på oppdrag fra Helsehuset viste at hvis et representativt senter tok den samme prisen som det kommunale treningsstudioet, ville senteret gå med underskudd. PwC hadde riktignok ikke i sin rapport tatt hensyn til at det er kvalitetsforskjeller mellom treningssentrene.

Hvis det er slik at en offentlig aktør som driver i konkurranse med private får sin virksomhet finansiert over offentlige budsjetter, kan det være slik at dette begrenser konkurransen og strider mot konkurranselovens formål om å fremme en mest mulig effisient bruk av samfunnets ressurser. I denne saken var det aktuelt å vurdere om det forekom kryssubsidiering mellom treningsstudioet og de andre delene av idrettsanlegget som ikke er utsatt for konkurranse. I vår definisjon av kryssubsidiering har vi valgt å også inkludere tilfeller med subsidier som kommer fra en annen kilde enn et lønnsomt produkt. Det er slik kryssubsidiering det eventuelt er snakk om her. Idrettsparken som helhet gikk med underskudd som ble dekket inn over kommunens driftsregnskap. Det er derfor muligheter for

at noe av disse subsidiene også gikk til treningsstudioet. For å kunne vurdere om slik krysssubsidiering forekom, var man nødt til å se på samdriftsfordelene mellom de ulike områdene.

Kommunen mente at treningsstudioet var en del av det forebyggende helsearbeidet som kommunen var pålagt etter lov, noe som skulle utelukke anvendelsen av konkurranseloven. Dette illustrerer problemstillingen med en mulig konflikt mellom kommunal selvråderett, her med hensyn til å iverksette helsefremmende tiltak, og regler for hvordan en kommune kan engasjere seg i næringsvirksomhet.

Hvis kommunens lave priser på treningsstudioet er med på å begrense konkurransen og fører til mindre effektiv bruk av samfunnets ressurser, hvorfor ønsker da kommunen å ha en slik praksis? Det kan være flere årsaker til dette. Kommunen kan legge større vekt på lokale innbyggers velferd enn andres. Ved å redusere effektiviteten kan en øke velferden for lokale innbyggere på bekostning av overskudd til andre. Kommunale ledere på ulike nivåer kan ha et ønske om størst mulig aktivitet og mange ansatte innen sin avdeling eller sitt virksomhetsområde. Ansatte og deres organisasjoner ønsker typisk flere ansatte, eller i det minste å opprettholde de arbeidsplassene som allerede eksisterer.

Konkurranselovens formål er å sikre en effektiv bruk av samfunnets ressurser, og loven får anvendelse dersom konkurransebegrensninger leder til mindre effektiv ressursbruk. I prinsippet må det derfor først avklares om konkurranse er en gunstig markedsform innen det aktuelle området. Det kan være slik at for eksempel skala- og samdriftsfordeler, eksterne virkninger og informasjonsproblemer kan føre til at konkurranse, i alle fall i uregulert form, ikke sikrer effektiv ressursbruk. Det er vanskelig å se for seg at det skal eksistere vesentlige skalafordeler eller informasjonsproblemer. Trening som gir bedre helse og lavere sykdomshyppighet kan innebære positive eksterne virkninger utover det den enkelte er villig til å betale for. Problemet her er at den samlede aktiviteten er for liten. En mulig løsning for å stimulere til økt treningsaktivitet er å gi generelle treningssubsidier.

I Kippermoen-saken er samdriftsfordeler av en viss betydning. Det at kommunens treningsstudio er organisert i tilknytning til andre deler av idrettsanlegget, gjør det mulig med felles dusj- og garderobefasiliteter, felles oppsyn, felles administrasjon og lignende. Effektiv ressursbruk tilsier at disse fordelene bør utnyttes, og gi seg utslag i lavere pris. Det kan også være komplementariteter i etterspørselen etter de ulike tilbudene. For eksempel kan brukerne anse det som fordelaktig å kunne benytte muligheten for styrketrening i tilknytning til svømmeaktiviteter. Dette tilsier at treningsstudioet bør drives i tilknytning til resten av idrettsanlegget. Det er dermed ikke gitt at drift av treningsstudio må skje i kommunens egen regi. Det kan også tenkes at virksomheten kunne drives av en privat aktør, gjerne valgt ut etter anbud. Det som kan hindre en slik løsning er at det ligger føringer, eksempelvis i statlige tilskudd, som umuliggjør slike private løsninger.

Som tidligere nevnt bør prisen for å benytte treningsstudioet gjenspeile den reelle merkostnaden for dette tilbudet. Den reelle merkostnaden inkluderer alternativkostnaden (reell leiepris) på bygninger og utstyr. I praksis må dette bety at prisen skal fastsettes etter selvkost, det vil si fullfordelte kostnader. De fullfordelte kostnadene vil inkludere felleskostnader i kommunen. Å fastsette felleskostnadene i en kommune lar seg ikke enkelt gjøre. I prinsippet kan tilstrekkelig gode regnskapsdata avsløre om det foregår subsidiering, men i praksis er det begrenset hvor mye regnskapet kan gi oss av slik informasjon. På det tidspunktet klagesaken mot Vefsn kommune var oppe utgjorde svømmehall med treningsstudio og solarium en samlet gruppe i regnskapet, noe som gjorde påvisningen av krysssubsidiering enda vanskeligere. Det er problematisk å anslå samdriftsfordeler som en kan anta eksisterer i forbindelse med utnytting av felles ressurser mellom treningssenteret og svømmehallen på bakgrunn av regnskapstall. I ettertid er regnskapet gjort mer disaggregert ved at det føres separat regnskap for treningsstudio/solarium.

Konkurransetilsynets forslag til inngrep var å pålegge kommunen å føre separat regnskap for treningsstudioet, og at prisen for å benytte treningsstudioet ble beregnet på basis av reelle kostnader. Kostnadsbegrepet reelle kostnader er problematisk, blant annet fordi disse ikke

nødvendigvis framgår av regnskapet. Hvilke kostnader som skal inngå i de reelle kostnadene kan være gjenstand for diskusjon. Skal det være en fullfordeling av kostnader, og hvor stor andel av felleskostnadene skal man inkludere? Det er enklere å fordele felleskostnadene til Studentsamskipnaden til Lehmkuhlhallen enn for Vefsn kommune å fordele felleskostnader til Kippermoen. En kommune er mer kompleks, da de har ansvar for mye mer enn det en studentsamskipnad har.

Bjørnenak et al. (2005) oppsummerer sin vurdering med at regnskapstallene tyder på at senteret er i stand til å dekke fullfordelte kostnader, og således ikke blir subsidiert av kommunen.

5 Lehmkuhlhallen

I denne delen av oppgaven skal vi ved hjelp av et case belyse den allerede presenterte teorien og diskutere de praktiske problemer som oppstår når man skal operasjonalisere de teoretiske begrepene. Først forklarer vi sakens bakgrunn for senere å gå mer inngående inn i selve analysen. Mot slutten av kapitlet diskuterer vi mulige tiltak for å forhindre kryssubsidiering.

5.1 Studentsamskipnaden i Bergen

Studentsamskipnaden i Bergen (SiB) har som hovedoppgave å tilby rimelige og gode velferdstilbud til sine medlemmer, det vil si studenter ved universitetet og høyskolene i Bergen. Alle som studerer i Bergen, med noen unntak, blir automatisk medlem av SiB når de betaler studieavgiften. SiB driver blant annet fire treningsentre rundt om i Bergen. Andre tilbud fra SiB er studentboliger, Karrieresenteret, studentkantiner, barnehager, samt fagbokhandelen Studia. Studenter som er tilsluttet SiB får også delvis refundert sine utgifter til lege, samt gratis psykolog- og rådgivningstilbud. I følge SiBs hjemmesider er SiBs målsetning ikke å erstatte det offentlige tilbudet, men å være et supplement til en gruppe som har særlige behov.

5.1.1 Studentidretten

Studentidretten er et eget virksomhetsområde i SiB som driver de fire treningsanleggene. Her finner man idrettshaller og treningsstudio. Medlemsprisene i studentidretten er kr 650 for studenter per semester og kr 1650 for seks måneder for ikke-studenter. Ansatte ved studiestedene kan trene for samme pris som studentene fordi universitetet og høyskolene betaler mellomlegget for sine ansatte.

Studentsamskipnaden har de siste årene foretatt betraktelige investeringer i nye treningsentre i Bergen. I 2001 åpnet Vektortorget treningscenter i sentrum og Lehmkuhlhallen ved Norges Handelshøyskole (NHH). I august 2005 åpnet SiB Sentrum. Våren 2007 åpner SiB treningscenter nummer fem, i det nye studentsentret i sentrum. Det nye senteret vil i tillegg til de vanlige fasilitetene også inneholde et svømmebasseng. Dette senteret vil kun være tilgjengelig for studenter og ansatte.

Vi har valgt å se nærmere på SiBs anlegg ved Norges Handelshøyskole, Lehmkuhlhallen. Lehmkuhlhallen består av idrettshall, styrketreningsrom, aerobicsal, spinningssal, to squashbaner, klatrevegg og solarium.

5.2 Beskyldninger om krysssubsidiering

Det at studenter kan trene billig på studentsamskipnadens treningsentre er uproblematisk i forhold til konkurranselovgivningen. Studenter er en særskilt gruppe som er medlem av en organisasjon, og de kan dermed få spesielle avtaler. Men også prisen SiB har satt på medlemskap for ikke-studenter ligger betydelig lavere enn den prisen eksempelvis SATS kan tilby. Dette kan være i strid med regelverket i EØS dersom det er slik at den støtten samskipnaden får fra det offentlige benyttes til å subsidiere de eksterne kundene. Treningskjedene SATS og Elixia har klaget inn SiB til Næringsdepartementet og videre til EFTAs kontrollorgan, ESA, for å benytte statsstøtte til å finansiere tilbudet til ikke-studenter. Om studentsamskipnadenes lave priser uttalte administrerende direktør Grethe Meier i SATS følgende til Dagens Næringsliv 27. juni 2003: "Vi ser at disse treningsentrene i stadig større grad henvender seg til vanlige kunder ut over studenter og ansatte ved samskipnadene. De har treningstilbud til priser som ligger femti prosent under det de private treningsentrene kan tilby. Disse subsidierte eller "dopa" prisene, vil jeg nesten kalle det, tror vi er mulig bare på grunn av statsstøtten som samskipnadene mottar." I samme artikkel uttrykker Meier videre at SATS mener det ikke er mulig å drive med så lave priser som samskipnadene tilbyr, uten en ulovlig krysssubsidiering av ordinære private kunder. Informasjonsdirektør Anders Grøterud i SATS Norge uttaler følgende: "SiB har

ikke noe med å tilby trening til ordinære kunder så lenge de mottar subsidier. I så fall bør også vi få subsidier om konkurransevilkårene skal bli like” (Bergens Tidende, 22.9.2004).

Prisen SiB har satt på trening for ikke-studenter vil eventuelt være ulovlig lav fordi det benyttes støtte mottatt fra det offentlige til å finansiere det billige treningstilbudet til denne kundegruppen. Det er ikke denne typen krysssubsidiering som vanligvis omtales i teorien, da den eventuelle krysssubsidieringen her skjer gjennom støtte og ikke kommer fra et annet lønnsomt produkt. Denne subsidieringen går imidlertid inn under vår utvidede definisjon av krysssubsidiering, se avsnitt 3.1.1. Det viktige for oss er ikke å definere et produkt eller marked som en subsidiekilde. Det sentrale spørsmålet for vår del er om de eksterne kundene dekker sine kostnader og ikke er subsidiert av offentlig støtte.

I SiBs nyåpnede treningssenter i sentrum er det kun studenter og ansatte som får lov å trene. Årsaken til dette er at Universitetet i Bergen holder anleggene og står for blant annet renhold og strøm. På studentsamskipnadens tre andre sentre er det satt en grense på åtte prosent eksterne kunder. SiB-direktør Egil T. Pedersen hevder at de eksterne kundene ikke tar del i de subsidiene samskipnaden får, fordi disse kundene betaler markedspris (Bergens Tidende, 17.8.2005).

Når det gjelder Lehmkuhlhallen får vi opplyst av idrettssjef i SiB, Bård Johansen, at åtte prosent av kundene er eksterne, og at disse står for om lag 20 prosent av inntektsgrunnlaget. Vi har dessverre ikke hatt tilgang til selve klagen, så vi har dermed ikke hatt mulighet til å gå nærmere inn i tallgrunnlaget bak beskyldningene om krysssubsidiering fra SATS og Elixia.

5.2.1 Hvilke subsidier får Lehmkuhlhallen fra SiB og det offentlige?

Det har vært to måter for det offentlige å subsidiere studentidretten på. Det første har gått på spillemidlene, som har gått til etablering av selve sentrene. Denne formen for subsidiering

har blitt gitt av Kultur- og kirkedepartementet, men departementet besluttet i 2003 å avvikle denne støtten. Den andre formen for støtte gis av Kunnskapsdepartementet. Denne støtten varierer fra sted til sted, og det er studentsamskipnadene selv som bestemmer hvor mye som skal fordeles til studentidretten

Tidligere gikk deler av semesteravgiften til drift av Lehmkuhlhallen, men dette ble omgjort fra høsten 2005. Lehmkuhlhallen får heller ingen andre overføringer fra samskipnaden, ifølge Bård Johansen. Videre er studentidretten fra 2005 med på å dekke fellesutgiftene til blant annet sentral stab og ledelse og økonomifunksjon. Andelen av felleskostnadene blir allokert til de ulike idrettsanleggene basert på antall kunder. Norges Handelshøyskole gir årlig rundt 750 000 kroner til hallen, som et direkte tilskudd. Ved forhandlingen mellom SiB og NHH ved byggingen av Lehmkuhlhallen ble det enighet om at NHH skulle gi en million i direkte støtte, samt de 750 000 i årlig støtte. Denne støtten blir gitt for å sikre studentene billig trening. Tomten ble gitt gratis til samskipnaden ved bygging, og dette er også en form for subsidiering.

Lehmkuhlhallen fikk 7,5 millioner fra det offentlige i byggestøtte da de begynte å bygge hallen gjennom spillemidler. Majoriteten av beløpet (5 millioner) gikk til idrettshallen, mens det resterende gikk til klatrevegg, squashbaner og garderobefasiliteter. Spillemidlene utgjorde rundt 25 % av totale investeringer. Denne støtten forutsetter at idrettsanlegget drives og holdes i teknisk godkjent stand i 40 år (Bård Johansen).

5.2.2 Retningslinjer for bruk av tildelte midler

Ved tildeling av spillemidler stilles det krav om at disse kun skal brukes til ikke-kommersielle formål.

I tildelingsbrev og retningslinjer for tilskudd til studentsamskipnadene (Vedlegg 1) framgår det hvilke begrensninger bevilgede midler fra det offentlige medfører. I tildelingsbrev fra 2005 heter det at: "EØS-avtalen artikkel 61 (1) fastsetter at støtte gitt av statsmidler gitt i enhver form, som vrir eller truer med å vri konkurransen ved å begunstige enkelte foretak eller produksjon av enkelte varer i den utstrekning støtten påvirker samhandelen mellom avtalepartene er uforenlig med EØS-avtalen. Studentsamskipnader som benytter offentlige tilskudd i enhver form, direkte eller indirekte, til å finansiere tilbud til andre enn studenter vil kunne bli ansett å overtre konkurransereglene, herunder statsstøttereglene i EØS-avtalen." Kriteriene gjelder all form for statsstøtte som tilflyter studentsamskipnadene, blant annet vil støtten som gis av NHH til Lehmkuhlhallen være underlagt disse retningslinjene.

Videre heter det seg i tildelingsbrevet at "Reglene innebærer at der samskipnadene opererer i konkurranse med andre, må de innrette seg slik at det i ettertid kan påvises at de offentlige tilskuddene ikke har gitt samskipnadene en fordel i konkurransen med andre. Det forutsetter blant annet at ved beregning av priser på tjenester til andre enn studenter må verdien av de offentlige tilskudd som virksomheten direkte eller indirekte nyter godt av, komme som påslag i prisen, slik at tilskuddene ikke bidrar til konkurransevridning. Videre må studentsamskipnadene ha regnskapsrutiner som klart dokumenterer at krysssubsidiering ikke har funnet sted, og at kalkuleringen av priser til andre enn studenter er basert på markedspris."

Disse utsagnene må diskuteres nærmere. Ser man på tildelingsbrevet kan det virke som om en skal ta utgangspunkt i andre ting enn kostnader når prisen til de eksterne skal fastsettes. En markedspris er ikke det samme som en kostnadsbasert pris, fordi markedsprisen også vil avhenge av forhold rundt tilbud og etterspørsel i det aktuelle markedet.

Det at tilskuddene samskipnaden har mottatt fra det offentlige skal komme som et påslag i prisen til de eksterne tolker vi slik at prisen disse kundene skal betale er studentprisen pluss en andel av tilskuddene, som tilsvarer subsidie per student. Vi vil komme tilbake til en slik kalkulering i avsnitt 5.3.3.

5.2.3 Årsaker til lavere pris

En kan spørre seg om hva som er årsaken til at SiB kan tilby trening til en pris som ligger lavere enn den SATS og andre aktører i markedet kan tilby. En nærliggende forklaring er at driften på ulikt vis er subsidiert. Det kan imidlertid også finnes andre forklaringer. En forklaring kan være at det er ledig kapasitet på treningssenteret, og at merkostnadene for å slippe til eksterne kunder derfor er lave. En annen mulighet er at samskipnaden driver mer effektivt og har lavere kostnader enn SATS og andre aktører, og at de derfor kan sette prisene lavere.

Lehmkuhlhallen tilbyr i motsetning til SATS ikke avtalegiro, og dette er noe studentsamskipnaden sparer administrasjonskostnader på. Personalkostnader og markedsføringskostnader kan antas å være lavere hos Lehmkuhlhallen enn hos andre kommersielle aktører. Nivået på instruktørene varierer, og SiB går heller ikke aktivt ut og reklamerer for sitt tilbud til ikke-studenter.

En må også se på om det er forskjeller i tilbudet. Hvis det er slik at SiB har et dårligere tilbud enn for eksempel SATS, kan dette legitimere en lavere pris. Det er for eksempel forskjeller i åpningstider, barnepassordning og antall timer som tilbys i sal. Lehmkuhlhallen er stengt hele juli, samt andre ferier og helligdager, med reduserte åpningstider og program i uker før og etter stengingene. Lehmkuhlhallen brukes også som eksamenslokale omtrent 30 dager i året, og dette fører til et redusert tilbud til kundene.

Det at treningsstudioet drives sammen med en idrettshall vil gi samdriftsfordeler. Disse fordelene bør utnyttes og slå igjennom i prisen for tilbudet. Vi vil senere i oppgaven komme tilbake til en diskusjon omkring samdriftsfordelene.

SATS hevder at prisen SiB tilbyr sine eksterne kunder er betraktelig lavere enn SATS sin pris. Det må nevnes at SiB sin pris er lik for alle ikke-studenter, mens SATS og andre kommersielle aktører har diverse rabattordninger og bedriftskundemarkedet er stort. SATS sin gjennomsnittspris ligger sannsynligvis godt under den de oppgir som ordinær pris. På den annen side har SATS og flere private aktører innmeldingsavgift som drar prisen opp.

Alle disse momentene vi har nevnt her må vi ta hensyn til når vi skal vurdere om prisen er ulovlig lav. Slike ting som markedsføringskampanjer, barnepassordninger og et mer variert og utvidet tilbud vil øke kostnadene og dermed også prisen. Det vil gjenspeile seg i regnskapet ved at Lehmkuhlhallen har lavere kostnader enn eksempelvis SATS. Dersom man skal beregne en kostnadsbasert minstepris for Lehmkuhlhallen, vil denne dermed bli lavere enn prisen til SATS.

5.2.4 Insentiver for kryssubsidiering i Lehmkuhlhallen

Årsaken til eventuell kryssubsidiering vil i vårt tilfelle sannsynligvis være at studentsamskipnaden har andre mål en profittmaksimering, da SiB er en medlemsorganisasjon som har som hovedoppgave å tjene studentenes interesser. En annen årsak kan være at man har en slags ”bidragstankegang”, som omtalt i avsnitt 3.2.2.1, hvor de faste kostnadene tas for gitt, og en fokuserer på at så lenge inntektene fra de eksterne kundene overstiger de variable kostnadene bidrar de positivt til resultatet. I følge Bård Johansen gir de eksterne merverdi for bedriften. Dersom det kan dokumenteres at disse trener på andre tidspunkter enn studentene, vil det si at de utnytter kapasitet som uansett er ledig. Det kan da argumenteres for at det er tilstrekkelig at eksterne kunder dekker sine variable kostnader. Hvis de eksterne kundene derimot hadde en dimensjonerende effekt da anlegget ble bygget, holder ikke denne argumentasjonen.

Det kan også eksistere insentiver til å fordele felleskostnader på feilaktige måter. SiB har de siste årene åpnet flere nye treningssentre, og våren 2007 åpner de ytterligere et til. Eksterne kunder vil ikke ha tilgang til dette treningssenteret. Åpningen av et nytt senter som ikke

tillater eksterne kan resultere i et profittbeskrankningsmotiv ved at de henfører for mye av felleskostnadene til dette senteret. Hvis prisen til de eksterne kundene er basert på kostnader ved de treningssentrene denne kundegruppen har tilgang til, vil SiB ved å fordele få felleskostnader til disse treningssentrene kunne legitimere en lavere pris. De slipper dermed å bekymre seg over beskyldninger angående konkurransehennende kryssubsidiering.

5.3 Påvise kryssubsidiering i Lehmkuhlhallen

Hvordan skal man gå fram for å vurdere om det har forekommet ulovlig kryssubsidiering? Hvilke kriterier skal legges til grunn, og hvilke kostnader er relevante? For å svare på disse spørsmålene velger vi å ta utgangspunkt i den allerede presenterte AKZO-testen. AKZO-testen ser på pris i forhold til variable og totale gjennomsnittskostnader. Det må påpekes at en ikke uten videre kan konkludere om kryssubsidiering forekommer på bakgrunn av AKZO-testen og en analyse av faste kontra variable kostnader. En må også ta bransjespesifikke forhold inn i betraktningen. Det sentrale er å finne ut hvilke kostnader som er relevante. Relevante kostnader kan defineres som særkostnader og alternativkostnader, og for vårt formål vil begrepet særkostnader være samsvarende med begrepet merkostnader (se avsnitt 3.2.1).

I Lehmkuhlhallen finnes både idrettshall og treningsstudio. Ikke-studenter som er medlemmer i studentidretten har kun tilgang til treningsstudioet. For å se om disse kundene betaler en pris som dekker kostnadene, må en skille mellom kostnadene for treningsstudioet og kostnadene knyttet til idrettshallen. Dette er problematisk fordi det eksisterer store samdriftsfordeler. Hvilke kostnader er det egentlig som skal dekkes av de eksterne kundene?

5.3.1 Pris i forhold til gjennomsnittlige totalkostnader

AKZO-testen ser først på prisen i forhold til de gjennomsnittlige totalkostnadene, og vi vil dermed begynne med å fullfordele kostnadene til Lehmkuhlhallen.

Vi har i den første kalkylen kun inkludert de regnskapsmessige kostnadene. Det er ikke gitt at regnskapet gir et rett estimat på hva det faktisk koster å drive Lehmkuhlhallen. Vi vil derfor også gå videre med en kalkyle hvor vi inkluderer alternativkostnaden.

Som utgangspunkt for begge kalkylene har vi fordelt kostnadene mellom treningsstudio og idrettshall i henhold til areal. Idrettshallen har et areal på 1100 kvm, og treningsstudio inkludert squashbaner, aerobicsal og spinningssal utgjør 569 kvm. Vi valgte å inkludere squashbanene i arealberegningen for treningsstudioet. Ser man på kommersielle aktører som for eksempel SATS, er det ikke uvanlig at de tilbyr squash ved sine treningssentre. I tillegg kan eksterne kunder benytte seg av squashbanene, men ikke idrettshallen i Lehmkuhlhallen. Vi mener derfor at det er mer naturlig at squashbanene tilordnes treningsstudioet enn idrettshallen. I våre beregninger fordeler vi kostnadene på 1195 kunder, hvorav 125 er eksterne.

Noen kostnader, mener vi, vil bli direkte feil å fordele ut på bakgrunn av areal. Når det gjelder personalkostnader og kostnader for inventar er det liten tvil om at flesteparten av disse kostnadene tilhører treningsstudioet. Alle instruktørene som er ansatt i Lehmkuhlhallen kan tilordnes treningsstudioet. Når det gjelder de ansatte i resepsjonen kan man anta at også disse i hovedsak er der på grunn av treningsstudioet. Resepsjonen ville sannsynligvis også vært betjent til enkelte tider av døgnet hvis det kun hadde vært idrettshall, men det ville nok vært snakk om bare en person. Idrettshallen vil også kreve litt ressurser i form av vaktmestertjenester og renhold. Vi har valgt å fordele personalkostnadene med 80 % til treningsstudioet og 20 % til idrettshallen. Selv om dette er en mer eller mindre tilfeldig valgt fordeling, mener vi at dette er en bedre tilnærming enn å fordele basert på antall kvadratmeter. En fordeling basert på areal innebærer at mesteparten av kostnadene vil tilfalle idrettshallen. Også inventaret hører i hovedsak til i treningsstudioet. Vi har valgt å fordele også disse kostnadene med 80 % til treningsstudioet og 20 % til idrettshallen.

Lehmkuhlhallen er fra 2005 med på å dekke felleskostnader til studentsamskipnaden. Disse kostnadene utgjør i 2005 kr 528 000, og vi har inkludert disse kostnadene i denne kalkylen. Felleskostnadene er fordelt til idrettshallen og treningsstudioet på bakgrunn av antall kvadratmeter. Det vil også være enkelte kostnader til vedlikehold og renhold knyttet til fellesarealer som gang og resepsjon. Vi har ikke tatt hensyn til dette arealet i kalkylen. Alle kostnader forbundet med vedlikehold og renhold er fordelt ut til idrettshall og treningsstudio.

Det er ikke rimelig at prisen for medlemskapet skal dekke kostnader forbundet med salg av ulike kioskprodukter og andre varer som for eksempel treningstøy. Vi inkluderer derfor ikke varekostnaden i de kostnadene som prisen for medlemskapet skal dekke. Vi antar at salg av kioskprodukter og diverse ikke medfører noen vesentlig ekstrakostnad utover varekostnaden, og mener derfor at det er tilstrekkelig å holde varekostnaden utenfor i beregningene.

Kunder som kjøper dagskort må også i prinsippet tilegnes kostnader. De fleste kundene har semesterkort, og vi velger derfor å gjøre en forenkling ved å ikke fordele kostnader til kunder med dagskort i kalkylen. Å fordele kostnader til dagskortkunder vil i tillegg være problematisk fordi dagskort og garderobeavgift internt er en og samme post i regnskapet. Forenklingen fører til en liten overvurdering av kostnadene i våre kalkyler.

Vi mener at kostnader forbundet med klatreveggen ikke bør dekkes av inntekter fra medlemsavgiften, da dette er et tilbud man må betale ekstra for selv om man er medlem. Vi velger derfor å trekke fra inntekten forbundet med klatreveggen fra de kostnadene vi fordeler på medlemmene. Det samme har vi gjort for solariet. I regnskapet til Lehmkuhlhallen finner vi også inntekter fra utleie av lokaler. Kostnader forbundet med utleie bør heller ikke dekkes av medlemsavgiften, men da vi antar at denne er relativt lav velger vi å ikke gjøre noe med den. Dessuten er ikke kostnaden spesifisert i regnskapet, noe som gjør det vanskelig å tallfeste denne kostnaden.

Med de forutsetningene vi har lagt til grunn, får vi følgende kostnadskalkyle:

Kalkyle 1

Personalkostnader	1605422
Driftskostnader	266422
Avskrivninger	316991
Finanskostnader	175803
Felleskostnader til SiB	180007
Sum kostnader	2544644
- Inntekt fra klatrevegg	85854
- Inntekt fra solarium	28497
Kostnader som skal dekkes	2430293
Kostnad pr medlem	2034

Kalkylen viser at den regnskapsmessige kostnaden er lavere enn prisen de eksterne kundene betaler (kr 3300 i året). Det er imidlertid ikke gitt at regnskapstall gir et godt estimat på de relevante kostnadene. Hva et produkt faktisk koster, vil avhenge av den spesifikke beslutningssituasjonen, tidsrommet en opererer med, samt foretakets evne og vilje til å påvirke kostnadene. Vi må altså ta utgangspunkt i vårt formål, nemlig å påvise eventuell krysssubsidierting, for så å vurdere om regnskapstallene gir et godt bilde av kostnadene som er relevante for dette formålet. Vi mener at kalkyle 1 ikke viser noe godt estimat på kostnadene, da den ikke inkluderer alternativkostnadene. Vi vil derfor i neste kalkyle forsøke å estimere alternativkostnaden for hallen.

5.3.1.1 Alternativkostnader i kalkylen

Siden Lehmkuhlhallen ble bygget for å kunne brukes til trening og idrett, og siden spillemidlene ble tildelt kun for dette formålet og med en forutsetning om 40 års drift, er det et interessant spørsmål om man i det hele tatt kan snakke om alternative kostnader? Det kan hevdes at alternativkostnaden vil være null, siden det ikke finnes andre alternative anvendelser. Skal konkurransevilkårene derimot være like, må man inkludere en kalkulert alternativkostnad.

For å fastsette alternativkostnaden kan vi ta utgangspunkt i delbarhetsrammeverket til Balakrishnan et al. (2004), som vi har beskrevet i avsnitt 3.2.6. Vi har valgt å se på følgende ressurser; de ansatte, bygningen, tomten og inventaret, da disse etter vår mening er de

viktigste ressursene til Lehmkuhlhallen. Lehmkuhlhallen dreier seg om tjenester, og tjenester kan vanskelig lagres. Man kan derfor egentlig se bort fra lagringsdelbarheten for alle ressursene som har med driften av hallen å gjøre. Vi har allikevel kort diskutert lagringsdelbarheten for de ulike ressursene.

De ansatte har lav innkjøpsdelbarhet, fordi når man ansetter noen må man sysselsette dem for en viss tid. Til tider vil det kunne være høy innkjøpsdelbarhet, da man kan ta i bruk ekstrahjelp i perioder hvor dette kreves. Ved høy innkjøpsdelbarhet vil alternativkostnaden være innkjøpsprisen som i dette tilfellet være lønnskostnaden. Men Lehmkuhlhallen baserer seg for det meste på sine faste ansatte, og dermed har de ansatte lav innkjøpsdelbarhet. Lagringsdelbarheten vil være lav, da man ikke kan lagre fordelen til de ansatte. Som nevnt i avsnitt 3.2.6.4 kan det også tenkes at lagringsdelbarheten til de ansatte kan være høy. Konsumpsjonsdelbarheten mener vi også vil være lav, da verdien av de ansatte er jevnt fordelt over tiden de er på jobb. Tiden vil dermed være en god basis for å estimere alternativkostnaden. Vi mener at for vårt formål vil de regnskapsmessige personalkostnadene være et tilfredsstillende estimat på de ”riktige” personalkostnadene.

Ser man på inventaret, kan man si at innkjøpsdelbarheten for denne ressursen vil være høyere enn innkjøpsdelbarheten til for eksempel bygningen. Det er større samsvar mellom innkjøp og bruk for inventaret enn for bygningen. Delbarheten vil uansett være forholdsvis lav, da alt inventaret kjøpes inn på forhånd, og bruken skjer over tid. Når det gjelder lagringsdelbarheten til inventaret mener vi at den er relativt lav. Inventaret taper verdi på grunn av tid, da utstyret vil kunne bli umoderne og utgått på dato selv uten bruk. I teorien kan man også tenke seg at det er mulig å lagre fordelen ved både inventar og bygning. Dersom man har sprengt kapasitet på visse tidspunkt, kan det være mulig å flytte noe av bruken til andre tider for eksempel ved å tilby billigere trening på tidspunkt med lav kapasitetsutnyttelse. I praksis er dette neppe aktuelt.

Konsumpsjonsdelbarheten til inventaret vil imidlertid være høyere. Dette kommer av at man kan kontrollere bruken av inventaret. For eksempel vil en reduksjon av antall spinningtimer

føre til at syklene blir mindre brukt. Syklene vil dermed ikke tape seg like mye i verdi fordi bruken blir redusert. Alternativkostnaden vil basere seg både på reduksjonen i verdi på grunn av bruk og tid, siden inventaret ikke har noen alternativ anvendelse. Siden reduksjonen i verdi på grunn av bruk typisk overstiger reduksjonen på grunn av tid, vil alternativkostnaden være den ekstra reduksjonen på grunn av bruken i forhold til tiden. Å fastsette en alternativkostnad basert på forskjellen i verdireduksjon på grunn av bruk i forhold til tid, er vanskelig i praksis. Vi har derfor i kalkylen benyttet de regnskapsmessige avskrivningene.

Bygningen har lav innkjøpsdelbarhet, da investeringen skjer på en gang, mens bruken skjer over tid. Lagringsdelbarheten mener vi er null, da man ikke kan lagre bruken av en bygning. Bygningen taper også verdi over tid på grunn av bruk, og man kan bare i begrenset grad kontrollere bruken av fordelene. Den vil derfor også ha lav konsumpsjonsdelbarhet. På bakgrunn av dette kan man i følge teorien estimere en alternativkostnad basert på tiden. En tilnærming til alternativkostnaden er å fastsette en leiepris for bygget. Vi synes det er vanskelig å estimere en leiepris, da vi ikke har inngående kjennskap til markedet og oversikt over kostnadsstrukturen til et typisk treningssenter. Vi har valgt å se på hva det koster å binde opp kapital i anlegget. Vi kan da beregne en kapitalkostnad som består av avskrivninger samt en kalkulatorisk rente. Vi kommer tilbake til en diskusjon rundt kapitalkostnadene.

Tomten har som de andre ressursene overfor lav innkjøpsdelbarhet. I tillegg har den høy lagringsdelbarhet da tomtens fordel ikke mister verdi over tid. Konsumpsjonsdelbarheten er lav, da vi ikke kan kontrollere uttaket av den goden tomten innebærer. Dette innebærer jevn bruk over tid. Alternativkostnaden er alltid null, da tomten ikke har noen alternativ bruk. Siden Lehmkuhlhallen opererer i et marked med private aktører, skal det være konkurranse på like vilkår. Selv om Lehmkuhlhallen fikk tomten vederlagsfritt, må de inkludere en tomtekostnad ved kalkulering av pris til eksterne kunder. SiB har selv et estimat på tomtekostnaden som de benytter i sine kalkuleringer av prisen til de eksterne. Tomten er verdsatt til kr 500 000, og den årlige tomtekostnaden er satt til 2,5 %, det vil si kr 12 500. Vi mente at denne kostnaden var noe lav, og har dermed prøvd å finne markedsprisen for

tomten. Vårt estimat på markedsverdien til tomten er på kr 2 000 000¹. Vi har valgt å inkludere tomtekostnaden i kapitalkostnadene som diskuteres i neste avsnitt.

Kapitalkostnader

Som omtalt i avsnitt 3.2.7 er det ikke bare lånerenten, men renten på hele den bundne kapital som skal fordeles. Å kun fordele de regnskapsmessige finanskostnadene vil ikke være tilstrekkelig. All kapitalen som er bundet opp i Lehmkuhlhallen har en alternativ anvendelse, og dette bør synliggjøres ved å fastsette en kalkulatorisk rentekostnad. Som diskutert i avsnitt 3.2.7.1 vil sysselsatt kapital være et naturlig utgangspunkt for beregningen av den kalkulatoriske renten. Som tidligere nevnt har ikke SiB separat balanse for sine idrettsanlegg, og det å fastsette den sysselsatte kapitalen vil derfor by på problemer for oss. Derimot har vi anskaffelsesverdien på selve bygningen, som er kr 33 102 000. I tillegg har vi et grovestimat på markedsverdien til tomten. Tomten og bygningen utgjør en vesentlig andel av Lehmkuhlhallens aktiva, og vi velger å bruke disse eiendelene som kapitalbase. Ideelt burde også inventaret inngå i kapitalbasen, men da vi ikke kjenner balanseverdien eller virkelig verdi, har vi som tidligere nevnt benyttet de regnskapsmessige avskrivningene.

Når vi skal beregne kapitalkostnaden må vi ta stilling til hvilken avskrivningsprofil, hvilket avskrivningsgrunnlag og hvilken levetid vi synes er mest hensiktsmessig. Lehmkuhlhallen benytter lineære avskrivninger basert på historisk kost, hvor levetiden for bygningen er satt til 40 år. Vi har også benyttet 40 år som levetid i vår kalkyle.

Lineære avskrivninger kan være uheldige, fordi det kan føre til ”hopp” i kostnadene når det foretas nyinvesteringer, se avsnitt 3.2.7.3. Det kan derfor sies at metoden Lehmkuhlhallen benytter for å avskrive ikke gir et godt uttrykk for hva det faktisk koster å drive hallen over tid. Vi har valgt å bruke annuitetsmetoden for å fastsette kapitalkostnaden. Dette fordi denne metoden gir en jevnere kapitalkostnad enn en metode med lineære avskrivninger. ”Hopp” i

¹ Arne Grünert, Format Eiendomsmegling

kostnadsutviklingen kan som nevnt skape problemer med påvisningen av eventuell kryssubsidiering.

Når det gjelder valget mellom en nominell og en reell annuitet, har vi valgt å benytte den nominelle. Dette fordi vi antar at den spesifikke prisstigningen for et idrettsanlegg ikke vil være vesentlig høyere enn den generelle prisveksten. Lehmkuhlhallen ble åpnet i 2001, og vi tar utgangspunkt i tall fra 2004. Det at bygningen er såpass ny gjør at historisk kost verdi ikke i vesentlig grad avviker fra den virkelige verdien. Problemet med at kapitalbasen blir for lav fordi en bygning i balansen er vurdert til en verdi som er betraktelig lavere enn virkelig verdi, vil være større for eldre bygninger. Om noen år kan det tenkes at verdien på bygningen må oppjusteres i kalkylen for å få en fornuftig tilnærming til bygningens virkelige verdi.

Videre må vi fastsette et avkastningskrav som skal benyttes i beregningen av den nominelle annuiteten. Dette avkastningskravet bør gjenspile verdien av alternativ anvendelse av kapitalen. Vi anslår den risikofrie renten til å være rundt fem prosent. Det er rimelig å kalkulere med en inflasjon på om lag to prosent i årene som kommer. I tillegg må man ha en kompensasjon for den økte risikoen en slik investering vil ha i forhold til en risikofri plassering av midlene. Hvis vi setter denne risikopremien til cirka tre prosent, vil vi få et avkastningskrav på om lag ti prosent. Alle parametrene i dette avkastningskravet vil naturlig nok kunne være gjenstand for diskusjon, og ulike vurderinger av disse parametrene vil selvfølgelig ha betydning for hvor høy kapitalkostnaden vil bli.

Beregningen basert på de forutsetningene vi har tatt gir en årlig kapitalkostnad på om lag 3,6 millioner. Sammenligner man med regnskapet til Lehmkuhlhallen utgjør avskrivning på bygningen her omtrent kr 600 000, mens rentekostnaden ligger på i overkant av kr 500 000. Vårt estimat på alternativkostnaden til kapitalen er altså betraktelig høyere enn den regnskapsmessige kostnaden for å binde opp kapital.

I en kalkyle hvor vi benytter samme fordelingsnøkklene som i kalkyle 1, får vi følgende kostnader for treningsstudioet:

Kalkyle 2

Personalkostnader	1605422
Driftskostnader	266422
Kapitalkostnad (bygning og tomt)	1223745
Inventar	46319
Felleskostnader til SiB	180007
Sum kostnader	3321915
- Inntekt fra klatrevegg	85854
- Inntekt fra solarium	28497
Kostnader som skal dekkes	3207564
Kostnader pr medlem	2684

Prisen de eksterne kundene betaler er kr 3 300 i året, og det vil dermed si at den er høy nok til å dekke de fullfordelte kostnadene i kalkyle 2. Dette skal i følge AKZO-testen være nok til å kunne utelukke at krysssubsidiert finner sted. Vi vil likevel diskutere videre hvordan denne testen skal anvendes, dersom prisen ikke dekket disse kostnadene.

5.3.2 Pris i forhold til gjennomsnittlige variable kostnader

Videre i AKZO-testen må man se på prisen i forhold til de gjennomsnittlige variable kostnadene. Det relevante er at de eksterne kundene dekker de kostnadene de forårsaker, vi velger derfor i fortsettelsen å bruke begrepet merkostnader i stedet for variable kostnader. Det er også vanskelig å vurdere hvilke kostnader som skal karakteriseres som faste og variable, da variabilitet har både med tidsperspektiv og handlingsrom å gjøre. Som omtalt i avsnitt 3.1.4.3 vil priser som ligger mellom gjennomsnittlige totalkostnader og gjennomsnittlige variable kostnader i utgangspunktet være lovlige, dersom det ikke er intensjon om rovatferd. Ettersom SiB har en grense på åtte prosent eksterne, har de neppe et ønske om å drive konkurrenter ut av markedet. Det kan dermed ikke være snakk om noen rovatferd fra SiB sin side, og en pris som dekker variable kostnader (merkostnader) vil i henhold til AKZO-testen være lovlig.

For å kunne avgjøre hvilke kostnader som skal inkluderes i merkostnaden for treningsstudioet, må vi se på intensjonen med byggingen av Lehmkuhlhallen. Hvorfor ble det bygget kombinert idrettshall og treningsstudio? Sekvensen av beslutningen er her veldig viktig. Er det slik at da anlegget ble oppført var det først og fremst på grunn av et behov for en idrettshall, og at treningsstudioet ble oppført i tillegg på grunn av samdriftsfordelene? Hvis det er slik at det kan dokumenteres at Lehmkuhlhallen primært ble bygget som idrettshall, vil dette være et sterkt argument for at det er tilstrekkelig at inntektene fra treningsstudioet dekker treningsstudioets merkostnader. Treningsstudioets kostnader vil da kunne settes lik totalkostnaden for anlegget minus autonomkostnaden til idrettshallen. Merkostnaden for treningsstudioet er da den ekstrakostnaden Lehmkuhlhallen har i forhold til om idrettsanlegget kun var bygget som en idrettshall.

Dersom vi tar for oss lønnskostnadene må vi se på økningen i bemanning som kreves på grunn av treningsstudioet. Hadde vi trengt de ansatte i resepsjonen hvis vi ikke hadde hatt treningsstudioet? Hvis svaret er nei, fordeles disse kostnadene til treningsstudioet. Når det gjelder selve bygningen må vi her se på den økte byggekostnaden i forhold til kostnaden ved bare å bygge en idrettshall. Når det gjelder tomten ville sannsynligvis kostnaden vært den samme uansett om treningsstudioet ble bygd i tillegg til idrettshallen eller ikke. I en betraktning hvor treningsstudioet kun tildeles merkostnader kan derfor hele tomtekostnaden tilordnes idrettshallen. Dersom det var slik at SiB ved å ikke inkludere treningsstudio kunne klart seg med en mindre tomt, må den ekstra kostnaden ved en større tomt tilegnes treningsstudioet.

Det finnes imidlertid argumenter mot en slik kostnadsfordeling, hvor alle samdriftsfordelene tilfaller treningsstudioet. Å tillate slike kostnadsfordelinger kan lede til opportunistisk adferd. Dette kan sees i forhold til prinsippal-agent teorien, som blir diskutert i Zimmerman (1979). Agenten, SiB, kan ha andre mål enn eieren, som vil si staten. Et eksempel på et slikt mål kan være økt aktivitet. Skal samskipnaden få lov til å holde på med omtrent hva som helst bare aktiviteten dekker sine merkostnader (som vil være lave på grunn av samdriftsfordeler)? Fullfordeling av kostnader kan være løsningen på problemet med opportunistisk atferd.

I tillegg til allerede diskuterte momenter bør man ideelt sett også ta hensyn til kannibaliseringseffekten når man skal påvise eventuell kryssubsidiering. Ved bygging av et nytt treningssenter vil dette kunne "stjele" kunder fra de eksisterende treningssentrene. Inntektsreduksjonen for de eksisterende treningssentrene må man prinsipielt sett ta hensyn til i kostnadstesten for å avdekke mulig kryssubsidiering.

5.3.2.1 Merkostnad for de eksterne

Det kan også diskuteres om det relevante er å se på merkostnaden for treningsstudioet, eller om det er tilstrekkelig at de eksterne kundene dekker kun den merkostnaden som oppstår fordi SiB har valgt å tillate disse kundene. Så lenge de eksterne dekker sine merkostnader kan vi ikke si at de er subsidierte, og dette vil dermed ikke være problematisk i forhold til konkurranselovgivningen.

Da det ble bestemt at Lehmkuhlhallen skulle bygges, måtte SiB ta stilling til om de skulle la eksterne få tilgang til anlegget eller ikke. Om det før bygging var planlagt å inkludere eksterne er avgjørende for hvilke kostnader de eksterne skal dekke. Hvis anlegget ble bygget større eller med bedre fasiliteter enn man ville gjort om det kun ble oppført for studenter, må de eksterne dekke mer enn de merkostnadene det innebærer å ha disse ekstra kundene. I Lehmkuhlhallen er det satt en grense på åtte prosent eksterne. Spørsmålet er om åtte prosent er så marginalt at det å tillate disse ikke hadde noen dimensjonerende effekt ved bygging. Vi mener at de sannsynligvis ikke hadde det. Tomten ville uansett hatt samme størrelse, og det samme ville også bygningen. Men selv om de eksterne kundene ikke hadde en dimensjonerende effekt ved bygging, mener vi det blir feil å si at de ikke er knyttet noen merkostnader til disse. Åtte prosent flere kunder vil føre til at utstyret må byttes ut åtte prosent oftere, og kostnaden for utstyret vil da gå opp med om lag åtte prosent.

Hvis det er slik at åtte prosent flere kunder fører til et utvidet tilbud, for eksempel i form av flere gruppetreningstimer, vil det føre til en økning i personalkostnader som vil være en merkostnad i forbindelse med å tillate eksterne. Hvis tilbudet forblir uendret, mener vi at det å tillate eksterne ikke vil ha noe nevneverdig å si for arbeidsmengden, og en kan da si at det ikke er noen personalmessige merkostnader forbundet med å tillate åtte prosent eksterne kunder.

5.3.3 Pris på bakgrunn av støtten

Som det fremgår av tildelingsbrev fra 2005 skal kalkuleringen av priser for tjenester til andre enn studenter være basert på markedspris. Vi kan vanskelig si at en pris basert på kostnader vil være en markedspris, uansett hvilke kostnader man tar utgangspunkt i. En markedspris vil, som tidligere nevnt, være basert på tilbud og etterspørsel og vil kunne være både høyere og lavere enn de aktuelle kostnadene.

Spillemidlene blir som allerede nevnt kun bevilget til ikke-kommersielle formål, og vi mener at drift av treningsstudio er et kommersielt formål. Ved beregning av pris til eksterne må spillemidlene komme som et påslag i prisen til studentene. I følge vår tolkning av tildelingsbrevet må ikke bare spillemidlene, men alle tilskuddene Lehmkuhlhallen mottar, inkluderes i prisen til de eksterne.

Regelverket krever at samskipnadene i ettertid kan påvise at de offentlige tilskuddene ikke har gitt dem en fordel i konkurranse med andre. Hvis prisen de eksterne betaler dekker studentprisen pluss subsidien per student, mener vi dette kravet vil være oppfylt. I tildelingsbrevet fremgår det også at tilskudd som virksomheten indirekte nyter godt av skal komme som et påslag i prisen. Vi tolker det hit hen at treningsstudioets kunder indirekte nyter godt av tilskuddene til idrettshallen, blant annet fordi det neppe ville blitt bygget et treningsstudio om det ikke var for idrettshallen. Vi mener derfor at det er riktig å inkludere alle tilskuddene, også de som er eksplisitt bevilget til idrettshallen, ved beregning av laveste lovlige pris for de eksterne kundene.

Vi har to typer tilskudd; tilskudd som ble gitt ved bygging, og årlige tilskudd til driften. Det er spesielt fordelingen av tilskuddene som ble gitt ved bygging som kan skape problemer. Vi vil fordele disse tilskuddene ved hjelp av en annuitet. Vi må da ta stilling til hvor mange år disse tilskuddene skal fordeles over, samt hvilken rentesats som skal benyttes. Ettersom det ved tildelingen av spillemidler ble stilt et krav om 40 års drift, vil det være naturlig å fordele tilskuddene over 40 år. Vi har som i kalkyle 2 benyttet en rente på 10 %.

De tilskuddene som inngår i annuiteten er spillemidlene (7 500 000 kroner) og direkte byggestøtte fra NHH (1 000 000 kroner). Selv om tomten ble gitt vederlagsfritt, tolker vi også dette som en støtte, så vi har i tillegg inkludert vår estimerte markedsverdi (2 000 000 kroner) i annuiteten. I tillegg til disse beløpene, får Lehmkuhlhallen kr 750 000 årlig av NHH, også dette har vi lagt til i kalkuleringen av minsteprisen.

studentpris	1300
+ annuitet pr student	kr 1 003
+ årlig tilskudd pr student	701
= pris til eksterne	kr 3 004

Som vi kan se av kalkylen er prisen Lehmkuhlhallen har satt for de eksterne høyere enn den vi har kalkulert på bakgrunn av støtten. Slik vi tolker tildelingsbrevet tilfredsstillende dermed Lehmkuhlhallen retningslinjene for bruk av tildelte midler.

5.4 Samfunnsøkonomiske effektivitetsvirkninger

Vi vil her kort diskutere om en eventuell kryssubsidiering vil ha noen innvirkning på effektiviteten i samfunnet. Ser man på samfunnsmessige effektivitetshensyn, kan man skille mellom statiske og dynamiske effekter. I et statisk perspektiv utgjør Lehmkuhlhallens eksterne kunder en så lav andel at effektiviteten i samfunnet neppe går noe ned. De utnytter

kun kapasitet som allerede eksisterer. En dynamisk effekt kan være at private aktører ikke våger å etablere nye treningsentre, da de frykter å bli utkonkurrert av staten. Vi mener at hvis det i denne saken er noen uønskede effekter, vil de være av dynamisk karakter.

Det vil være ulik effektivitetsvirkning i forhold til konkurransesituasjonen når det gjelder Kippermoen-saken og Lehmkuhlhallen. I Kippermoen-saken utgjør treningsstudioet som ble anklaget ett av to treningsstudioer i kommunen, mens det i Bergen er et betydelig antall treningsentre og liknende tilbud. Vi mener at SiB ved å inkludere åtte prosent eksterne ikke påvirker konkurransesituasjonen i markedet. Selv om vi anser den eventuelle kryssubsidieringen i Lehmkuhlhallens tilfelle som ikke-konkurranseskadelig, kan en slik kryssubsidiering føre til ineffektiv drift i det konkurranseutsatte markedet, noe som vil være samfunnsøkonomisk uønsket. Dette mener vi også vil gjelde i Kippermoen-saken. I tillegg mener vi at vi i Kippermoen-saken kan ha en mer direkte effektivitetsvirkning, da konkurransesituasjonen her i større grad vil bli påvirket.

5.5 Tiltak for å forhindre kryssubsidiering

I Kippermoen-saken var konkurransetilsynets forslag til tiltak å pålegge kommunen å føre separat regnskap for treningsstudioet. SiB fører allerede separat regnskap for Lehmkuhlhallen, og en ytterligere disaggregering vil innebære at en skiller idrettshallen fra treningsstudioet. I følge tildelingsbrev fra 2005 kreves det at studentsamskipnadene skal ha regnskapsrutiner som dokumenterer at det ikke foregår kryssubsidiering. Et separat regnskap for treningsstudioet vil gjøre denne dokumentasjonen enklere. Samdriftsfordelene kan imidlertid gjøre det vanskelig å få til en god kostnadsfordeling mellom hallen og treningsstudioet.

Hvis man har en målsetting om å oppnå en mest mulig effisient bruk av samfunnets ressurser, er det da opplagt at den beste løsningen på oppgaven med å gi studentene et rimelig treningstilbud uten videre tilfaller studentsamskipnaden? Det kan også tenkes andre

løsninger, for eksempel at denne oppgaven ble satt ut på anbud, og at oppdraget tilfalt den mest kostnadseffektive aktøren. Tilbudets kvalitet kunne sikres ved at man på forhånd stilte spesifikke krav til hva som måtte tilbys for å få anbudet. En slik løsning ville eliminert problematikken i forhold til beskyldninger om ulovlig krysssubsidiering. Derimot kan dette bli problematisk i forhold til spillemidlene.

Et annet mulig tiltak kan være å gi studentene et direkte subsidiebeløp som kan anvendes på et medlemskap hos en privat aktør. Dette tiltaket kan være problematisk i forhold til fordelingen av subsidien. Skal de som trener ved de dyreste anleggene få mer dekket enn de som benytter seg av et billigere tilbud? Vi mener at det ved slik ordning bør være et fast beløp til alle studenter som kan dokumentere medlemskap ved et treningssenter. Studentsamskipnaden kan innføre en ordning hvor studentene får refundert deler av treningsavgiften, slik det nå fungerer med utgifter til lege.

Eventuelt kan studentsamskipnaden gi støtte til en privat aktør som benyttes til å gi studentene rabatt på medlemskap. En slik støtte til en privat aktør kan være vanskelig å få til i praksis. Studentsamskipnaden må ha god innsikt om de faktiske kostnadsforholdene i bransjen for å kunne gi den rette størrelsen på subsidien, og slik innsikt vil de vanskelig få uten selv å drive et treningssenter. I tillegg vil det kunne oppstå problemer rundt hvilken aktør som skal få en slik støtte. Vil det være slik at samskipnaden selv velger en privat aktør og at alle studentene dermed må trene hos denne aktøren for å kunne benytte seg av et billigere treningstilbud? Den private aktøren kan da få problemer med kapasiteten, og tilbudet til studentene vil dermed kunne bli redusert. Dersom det er flere aktører som får denne støtten, vil det kunne være vanskelig for samskipnaden å ha en oversikt over hvor mye som skal tildeles de ulike sentrene. Dette kommer av at de ulike sentrene kun skal få støtte for de studentene som faktisk benytter seg av deres tilbud.

Det å ikke tillate eksterne kunder vil fjerne grunnlaget for alle anklager om ulovlig krysssubsidiering. Men ved å gjøre dette vil også 20 % av inntektsgrunnlaget for Lehmkuhlhallen falle bort. Dette kan føre til en økning i prisen til studentene, noe som

videre kan føre til at færre studenter velger å benytte seg av treningstilbudet. Dette vil være samfunnsmessig uønsket, da det er knyttet en positiv eksternalitet til fysisk trening.

Et annet mulig tiltak vil være at Lehmkuhlhallen sin pris til de eksterne settes på bakgrunn av prisen de private aktørene i markedet opererer med. Et problem her vil være å finne den riktige prisen hos de andre aktørene. Den prisen de oppgir som ordinær, er nødvendigvis ikke den prisen som bør være utgangspunktet, på grunn av diverse rabattordninger. I tillegg vil de private aktørene ha insentiver til å øke sine priser for å påvirke referanseprisen. Dersom man skulle innføre en slik prisordning, må man ikke se bort fra det faktum at Lehmkuhlhallen har et dårligere tilbud, og vi mener det må tas hensyn til i beregningene.

Et annet alternativ er å la konkurrentene få innsyn i regnskapene. Dette forutsetter at regnskapene er detaljerte, slik at andre aktører fritt kan sjekke om det forekommer krysssubsidierting. Det å la konkurrenter få tilgang til detaljerte regnskap kan føre til at forretningshemmeligheter blir offentlige, og det kan være negativt for bedriften. Regnskap som er tilgjengelig for konkurrentene var også et av tiltakene utvalget fra Konkurransetilsynet diskuterte i forbindelse med Kippermoen-saken. Det kan tenkes at en studentsamskipnad har flere forhold den ikke ønsker at konkurrenter skal få innsyn i enn det en kommune har, og et slikt tiltak vil derfor ikke være ønskelig for SiB.

5.6 Oppsummering

Som vi kan se av våre kalkyler kan vi konkludere med at krysssubsidierting ikke finner sted. Prisen de eksterne betaler er høyere enn totale gjennomsnittskostnader og det utelukker, i følge teorien vi har presentert, at krysssubsidierting har forekommet. Som vi har diskutert kan det også være tilstrekkelig at ikke-studentene dekker sine merkostnader. I henhold til AKZO-testen vil priser mellom gjennomsnittlige variable kostnader og gjennomsnittlige totalkostnader være lovlige så lenge det ikke eksisterer en intensjon om rovatferd, noe som ikke er tilfelle her. Vi mener også at så lenge de eksterne kundene dekker sine relevante

merkostnader vil beskyldningene om at disse kundene ikke dekker sine kostnader og er subsidiert av det offentlige, være urimelige. Det kan selvfølgelig diskuteres hvilke kostnader som skal inngå i de relevante merkostnadene, men så lenge prisen uansett dekke fullfordelte kostnader, kan vi konkludere med at de relevante kostnader blir dekket. Også når vi benytter en fremgangsmåte hvor vi legger til tilskuddene til studentprisen, får vi en minstepris de eksterne kundene må betale som er lavere enn den faktiske prisen denne kundegruppen betaler i dag.

For å kunne gjøre våre kalkulasjoner har vi måttet legge til grunn enkelte subjektive vurderinger, samt gjort noen forenklinger. For eksempel er det ikke gitt at vi i fordelingen av kostnader mellom idrettshall og treningsstudio har benyttet de "riktige" fordelingsnøklerne, og det kan derfor være enkelte spesifikasjonsfeil i kalkylene. Fastsettelsen av alternativkostnad vil være påvirket av subjektive vurderinger, siden det har vært vanskelig å identifisere hva som faktisk er den beste alternative anvendelsen av de ressursene en har. Rammeverket til Balakrishnan et al. (2004) har som formål å bidra til en mer objektiv fastsettelse av alternativkostnaden, men rammeverket er vanskelig å bruke i praksis. Uansett føler vi at på bakgrunn av kalkylene som vi har presentert, at vi kan trekke en konklusjon om at det ikke foregår ulovlig kryssubsidiering i Lehmkuhlhallen. Vi mener derfor at det vil være uproblematisk å la Lehmkuhlhallen fortsette driften slik den gjør i dag.

6 Avslutning

Vi har i denne oppgaven tatt for oss begrepet kryssubsidiering. Vi har startet med å ta for oss teori om hva kryssubsidiering er og årsaker til at det forekommer. Vi har også gått nærmere inn på estimeringsteori, da estimering av kostnader er avgjørende for vurderingen av om kryssubsidiering finner sted. Vi har brukt et case fra Studentsamskipnaden i Bergen, Lehmkuhlhallen, for å belyse de ulike problemstillingene man står overfor når man skal påvise eventuell kryssubsidiering. Hovedfokuset vårt har ikke vært å finne ut om det foregår ulovlig kryssubsidiering eller ikke i Lehmkuhlhallen, men å finne kriterier som skal legges til grunn for hvordan dette skal gjøres. I teorien om kryssubsidiering er typisk det samfunnsøkonomiske aspektet tillagt stor vekt. I vår analyse har hovedfokus vært på kostnadsestimering, og vi har dermed prøvd å gå nærmere inn på de begrepene som benyttes i teorien.

Det er vanskelig å påvise kryssubsidiering i praksis. Vi har tatt utgangspunkt i AKZO-testen, og selv om teorien her er grei, oppstår det problemer med å tallfeste begrepene som benyttes i testen. Hvilke kostnader som skal inngå i de variable kostnadene kan være gjenstand for diskusjon. Vi har også forsøkt å knytte begreper som merkostnader, særkostnader og relevante kostnader opp mot AKZO-testen. Selv om vi har oversikt over de ulike begrepene hver for seg, har det vært problematisk å bruke de ulike begrepene i praksis. I tillegg er det store rom for tolkninger, noe som gjør saken ytterligere komplisert.

6.1 Mulige utvidelser av oppgaven

Vår oppgave har vært begrenset til Lehmkuhlhallen, og det hadde vært interessant å se på andre treningssentre innen Studentsamskipnaden i Bergen for å se om man konkluderer på samme måte som oss. Det er Studentsamskipnaden i Bergen, ikke Lehmkuhlhallen spesielt, som er klaget inn av SATS og Elixia til EFTAs kontrollorgan, ESA. I tillegg ville det vært

aktuelt å se på regnskapene til Lehmkuhlhallen over tid og se om man trekker de samme konklusjonene alle årene.

En annen vinkling på oppgaven kunne vært å se mer på problemet i nærmere relasjon til SATS. Det ville vært nyttig for oss å få et "benchmark" på typiske kostnader for et treningsstudio. Da vi ikke har fått tilgang til noen andres regnskaper, har en slik sammenligning vært umulig for oss.

For å finne ut hvilke kriterier som skal legges til grunn når man skal påvise krysssubsidiering kunne man også ha sett på andre bransjer. Det kunne vært en interessant problemstilling å ta for seg andre offentlig eller halvoffentlige selskaper og se på forskjellen i forhold til private aktører. Det ville sannsynligvis vært ulike problemstillinger man støtet på i ulike typer foretak.

Litteraturliste

- Balakrishnan, R. et al. (2004): A Resource Granularity Framework for Estimating Opportunity Costs. (I: Accounting Horizons volume 18, nr. 3 september 2004, side 197-206)
- Bergstrand J. og Bjørnenak T. (1995): Kalkulering av teletjenester. SNF, Bergen (SNF-rapport 84/95)
- Bjørnenak, T. (1994a): Aktivitetsbasert kalkulasjon. Teknikk, retorikk, innovasjon og diffusjon. Del 2 ABC – hva er D? –en analyse av aktivitetsbasert kalkulasjon, Fagbokforlaget, Bergen
- Bjørnenak T. (1994b): Bidrags- eller selvkostkalkulasjon? Dagens kalkyledebatt i et historisk perspektiv. (I: BETA nr. 2/1994, side 1-10)
- Bjørnenak, T. (2005a): Forelesningsnotater BUS 401 – Strategiske lønnsomhetsanalyser og prising, NHH, Bergen, våren 2005
- Bjørnenak, T. (2005b): Forelesningnotater BUS 427 – Økonomisk styring, NHH, Bergen, høsten 2005
- Bjørnenak, T. et al. (2005): På like vilkår? En analyse av konkurranse mellom offentlig og private foretak, Konkurransetilsynet
- Bjørnenak, T. (2006): Kalkyler for økonomisk styring. (I: Praktisk Økonomi og Ledelse, 2/96 side 35-45)
- Bolton, P. et al., (2000): Predatory Pricing: Strategic Theory and Legal Policy. (I: The Georgetown Law Journal, 88, side 2239-2330) Gjengitt i Steen, F. og Sjørgard, L. (2004): Rovatferd i norsk luftfart? Notat skrevet på oppdrag av Konkurransetilsynet, April 2004
- Coase, R.H. (1938): Business organization and the Accountant. (I: The Accountant, oktober 1-desember 17) Gjengitt i Kvamsdahl A. (1997): Relevante kostnader for beslutningstaking. Implikasjoner for reguleringen av telekommunikasjonsmarkedet. SNF, Bergen (SNF-rapport 87/97)

-
- Cooper, R. (1988): The Rise of Activity-Based Costing – Part One: What is an Activity-Based Cost System. (I: Journal of Cost Management, sommer, side 45-54) Gjengitt i Kvamsdahl, A. (1997): Relevante kostnader for beslutningstaking. Implikasjoner for reguleringen av telekommunikasjonsmarkedet. SNF, Bergen (SNF-rapport 87/97)
- Cooper, R. og Kaplan R. S. (1992): Activity-Based Systems: Measuring the Costs of Resource Usage (I: Accounting Horizons, September 1992, side. 1-13)
- Datar S. og Gupta M. (1994): Aggregation, Specification and Measurement Errors in Product Costing (I: The Accounting Review Vol. 69 No. 4, October 1994, side 567-591)
- Easterbrook, F.H. (1981): Predatory Strategies and Counterstrategies. (I: University of Chicago Law review 48, 263) Gjengitt i Fjell et al., (2000): Krysssubsidiering – operasjonaliserbar definisjon og samfunnsøkonomisk ønskelige tiltak. SNF, Bergen (SNF-rapprt 19/00)
- EØS-tillegget til De Europeiske Fellesskaps Tidende nr. 28, 5. årgang, 16.7.98
- Faulhaber, G. R. (1975): Cross-Subsidization: Pricing in Public Enterprises (I: The American Accounting Review Vol. 65 No. 5, December 1975, side 966-977)
- Fjell, K. et al. (2000): Krysssubsidiering – operasjonaliserbar definisjon og samfunnsøkonomisk ønskelige tiltak. SNF, Bergen (SNF-rapport, 19/00)
- Gjesdal F. Og Johnsen T. (1999): Kravsetting, lønnsomhetsmåling og verdivurdering, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo
- Halvorsen, K (2003): Å forske på samfunnet – en innføring i samfunnsvitenskapelig metode. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo
- Husum, H.O. (1995): Krysssubsidiering – hva er det? (I: Sosialøkonomen nr.6 1995, side 24-31)
- Jacobsen D.I. (2002): Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode. Høyskoleforlaget, Kristiansand
- Johansen, G.M. (2000): Krysssubsidiering og konkurranseskade. HAS oppgave, NHH, Bergen

Johanson, S.E. og Samuelson, L.A. (1992): Industriell kalkulering og redovisning, kap.6: Kapitalkostnader, Nordsteds Juridik forlag

Kvamsdahl A. (1997): Relevante kostnader for beslutningstaking. Implikasjoner for reguleringen av telekommunikasjonsmarkedet. SNF, Bergen (SNF-rapport 87/97)

McGee, J.S. (1980): Predatory pricing revisited. (I: Journal of Law and Economics 23, side 289-330) The university of Chicago Law school

Motta (2004) Gjengitt i Bjørnenak et al., (2005): På like vilkår? En analyse av konkurranse mellom offentlig og private foretak, Konkurransetilsynet

Ot.prp. nr. 6 (2003-2004): A) Om lov om konkurranse mellom foretak og kontroll med foretakssammenslutninger (konkurranseloven) B) Om lov om gjennomføring og kontroll av EØS-avtalens konkurranseregler mv. (EØS-konkurranseloven)

Sappington, D.E.M. og Sidak, J.G. (1999): Incentives for Anticompetitive Behavior by Public Enterprises. (Working Paper 99-11. AEI-Brookings Joint Center for Regulatory studies) Gjengitt i Fjell et al., (2000): Krysssubsidiering – operasjonaliserbar definisjon og samfunnsøkonomisk ønskelige tiltak. SNF, Bergen (SNF-rapport 19/00)

Steen, F. og Sørgard, L. (2004): Rovatferd i norsk luftfart? Notat skrevet på oppdrag av Konkurransetilsynet, April 2004

Tull, D.S og Hawkins, D.I. (1993): Marketing Research – Measurement & Method. Macmillan Publishing Company, New York

Zimmerman, J. L. (1979): The Costs and Benefits of Cost Allocations (I: The Accounting Review Vol. LIV, No. 3, July 1979, side 504-521)

Aasen, J., et al., Konkurransetilsynets vedtak av 6. juni 2005, SAS AB (publ) – vedtak om overtredelsesgebyr etter konkurranseloven § 29 jf. § 11 – konkurranseskadelig underprising på ruten Oslo-Haugesund

Internettsider:

www.colorline.no

www.fjordline.com

www.kt.no

www.sib.uib.no

www.sas.no

Avisartikler:

SATS klager SiB inn for ESA, Studvest 28. januar 2004

Sats mot ”dopa” priser, Dagens Næringsliv 27. juni 2003

Treningssenter kun for studenter, Bergens Tidende 17. august 2005

Strømmer til treningssentrene, Bergen Byavis, 3. januar 2006

Sats kritiserer studentpriser, Bergens Tidende 22. september 2004

Vil kapre studentene tilbake, Bergens Tidende, 9. mars 2001

DET KONGELIGE
KUNNSKAPSDEPARTEMENT

Hilde Sæther
hilde.saether@stud.nhh.no

Deres ref

Vår ref
200603023-/CRU

Dato
27.03.2006

Svar på spørsmål om støtte til studentidretten

Viser til e-post av 21. mars 2006 vedrørende spørsmål om støtte til, og kryssubsidiering innen studentidretten.

Kunnskapsdepartementet bevilget i 2006 kroner 67,7 mill over kap 270 Studier i utlandet og sosiale formål for elever og studenter post 74 Tilskudd til velferdsarbeid. Dette er tilskudd til det generelle velferdsarbeidet til studentsamskipnadene og tilskudd til landsomfattende interesseorganisasjoner. En studentsamskipnad har til oppgave å ta seg av interesser som knytter seg til studentenes velferdsbehov, jf. lov om studentsamskipnader. Posten inneholder også midler til drifting av studentbarnehager. Jf. St.prp. nr. 1 (2005-2006), St.prp. nr 1 Tillegg nr. 1 (2005-2006) samt Budsjett-innst. S. nr. 12 (2005-2006).

Samskipnadene bestemmer selv hvordan midlene skal brukes ihht tildelingsbrev og retningslinjer for tilskudd til studentsamskipnadene. I tildelingsbrev fra 2005 heter det at:

EØS-avtalen har regler som begrenser bruken av offentlig støtte. EØS-avtalen artikkel 61 (1) fastsetter at støtte gitt av statsmidler i enhver form, som vrir eller truer med å vri konkurransen ved å begunstige enkelte foretak eller produksjon av enkelte varer i den utstrekning støtten påvirker samhandelen mellom avtalepartene, er uforenlig med EØS-avtalen. Studentsamskipnader som benytter offentlige tilskudd i enhver form, direkte eller indirekte, til å finansiere tilbud til andre enn studenter vil kunne bli ansett å overtre konkurransereglene, herunder statsstøttereglene i EØS-avtalen. Konsekvensen kan bli et krav om tilbakebetaling av statstilskuddet.

Postadresse
Postboks 8119 Dep
0032 Oslo

Kontoradresse
Akersg. 44

Telefon 22 24 90 90*
postmottak@kd.dep.no
[Internett.kd.dep.no](http://internett.kd.dep.no)
Org no. 872 417 842

Universitets- og høyskoleavdelingen
Telefon 22 24 77 01
Telefaks 22 24 27 33

Saksbehandler
Charlotte Rustad
22247718

Departementet vil igjen understreke betydning av at samskipnadene er bevisst på disse reglene. Kriteriene gjelder for all statstøtte som tilflyter studentsamskipnadene. Det vil si direkte statstilskudd over statsbudsjettet, overføringer fra studentenes semesteravgift, fri stasjon og andre tilskudd fra utdanningsinstitusjonene, alle former for støtte eller fordeler gitt av andre organ for stat eller kommune, etc.

Reglene innebærer at der samskipnadene opererer i konkurranse med andre, må de innrette seg slik at det i ettertid kan påvises at de offentlige tilskuddene ikke har gitt samskipnadene en fordel i konkurransen med andre. Det forutsetter blant annet at ved beregning av priser på tjenester til andre enn studenter må verdien av de offentlige tilskudd som virksomheten direkte eller indirekte nyter godt av, komme som et påslag i prisen, slik at tilskuddene ikke bidrar til konkurransevridding. Videre må studentsamskipnadene ha regnskapsrutiner som klart dokumenterer at krysssubsidiering ikke har funnet sted, og at kalkuleringen av priser for tjenester til andre enn studenter er basert på markedspris.

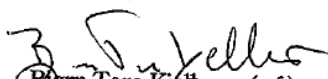
I tillegg til statstilskuddet har studentsamskipnadene inntekter fra lovhjemlet semesteravgift. Inntektene skal komme studentene ved vedkommende lærested til gode.

Den endelige fordelingen av post 74 vil være klar i løpet av våren 2006, og vil bli beregnet ut fra studentsamskipnadenes rapportering på studenter og studentbarn 2005.

For øvrig kan studentsamskipnadene søke om midler til studentidrett fra Kulturdepartementet, kommunene og institusjonen som er tilknyttet studentsamskipnaden.

Ved å gå inn på http://odin.dep.no/kd/norsk/dok/hoering/paa_hoering/070041-080002/ram003-bn.html#ram3 kan du laste ned arbeidsrapporten som ble utarbeidet av arbeidsgruppen nedsatt av Utdannings- og forskningsdepartementet høsten 2005 hvor studentsamskipnadsordningen ble gjennomgått.

Med hilsen

Bjørn Tore Kjellemo (e.f.)
avdelingsdirektør

Charlotte Rustad
førstekonsulent